

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Острозька академія”
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
**«Партизансько-підпільний рух в період російсько-української війни
2022-2023 роки»**

Виконав студент II курсу, групи ЗМНБ-21
спеціальності 256 Національна безпека (за
окремими сферами забезпечення і видами
діяльності)

Нестер Микола Вікторович

Керівник – доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник, професор, академік АН
ВШ України

Романов Микола Степанович

Рецензент – доктор історичних наук, професор
кафедри міжнародних відносин

Кулаковський Петро Михайлович

Острог, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПАРТИЗАНСЬКО-ПІДПІЛЬНИЙ РУХ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ (2022–2023 РР.): ПОНЯТТЯ, КОНТЕКСТ, ДЖЕРЕЛА.....	12
1.1. Сучасне розуміння терміну «рух опору» в контексті війни 2022–2023 років	12
1.2. Політичні та воєнно-стратегічні передумови формування партизанського руху після 24 лютого 2022 року.....	21
1.3. Соціальні, психологічні та регіональні чинники розвитку підпільної активності на окупованих територіях	25
1.4. Джерельна база дослідження: OSINT, відкриті розслідування, Telegram-мережі, інтерв'ю та військова аналітика	30
Висновок до першого розділу	34
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ПАРТИЗАНСЬКО-ПІДПІЛЬНОЇ БОРОТЬБИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ (2022–2023 РР.).....	36
2.1. Географія спротиву: особливості партизанської активності на Херсонщині, Запоріжжі, Донеччині, Луганщині та в Криму	36
2.2. Основні форми сучасного підпілля: саботаж, диверсії, інформаційна боротьба, ліквідація колаборантів	40
2.3. Основні групи спротиву: «Жовта стрічка», рух «Атеш», «Бердянська Січ» та інші ініціативи	43
2.4. Відповідь окупаційних адміністрацій та ФСБ: репресії, агентурна боротьба, зачистки	49
Висновок до другого розділу	53
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ, ВИКЛИКІВ ТА ПЕРСПЕКТИВ ПАРТИЗАНСЬКО-ПІДПІЛЬНОГО РУХУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ...	56
3.1. Військово-оперативне значення партизанського руху для Сил оборони України	56
3.2. Координація дій із ЗСУ, СБУ, ГУР МОУ: механізми взаємодії та проблеми легалізації	59
3.3. Вплив інформаційного підпілля на морально-психологічний стан окупантів і населення	63
3.4. Перспективи інституціоналізації та трансформації руху опору після деокупації	66
Висновок до третього розділу	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Актуальність дослідження: Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. стало наймасштабнішим конфліктом у Європі від часів Другої світової війни й водночас першим хрестоматійним прикладом війни нового покоління, де кінетичні дії фронту тісно переплетені з інформаційно-психологічним, кібернетичним та гуманітарним вимірами. У цьому контексті український партизансько-підпільний рух, що розгорнувся у прифронтових і тимчасово окупованих районах, став ключовим чинником, який зірвав російську стратегію «бліцкригу», примусив противника розтягнути бойові порядки й переорієнтувати значні ресурси на контрзаходи. Від самого початку вторгнення питання спротиву перестало бути периферійним – воно перемістилося у центр воєнно-політичного планування, а його наслідки для міжнародної безпеки, внутрішнього державного розвитку й світової теорії асиметричних війн виявилися фундаментальними. Саме тому комплексне осмислення українського підпілля не є вузько галузевою темою, а виходить на міждисциплінарний рівень, поєднуючи військовознавство, політологію, соціальну психологію, історію, комунікативні та інформаційні науки.

Перший кут актуальності – воєнно-стратегічний. Коли національна армія протистоїть противнику, що володіє чисельною та технічною перевагою, класична парадигма «фронт-тил» втрачає лінійність: тил ворога стає фронтом, а фронт набуває мережевої рухливості. Росія, плануючи операцію за лекалом швидкої окупації, зіткнулася з феноменом «ножиць», у яких фронтова інерція постійно підрізала партизанськими диверсіями. Нераціональні витрати сил і засобів на охорону комунікацій, ескалація репресій, моральний тиск та наростання внутрішнього страху в окупаційних частинах зменшили бойову спроможність російського угруповання у критичних фазах бойових дій під Києвом, на південному напрямку й у зоні Донбасу. Проте в академічному полі системної кількісної верифікації цього ефекту досі бракує: більшість нинішніх досліджень обмежується описом окремих операцій, не інтегруючи їх у загальну

логістичну й морально-психологічну картину. Моя робота заповнює цю лакуну, пропонуючи метод порівняння витрат і затримок логістичних ланцюгів через точні часові та ресурсні індикатори.

Другий вимір актуальності – державотворчий. Закон України «Про основи національного спротиву» набрав чинності 1 січня 2022 р., але його практична імплементація відбувалася вже «на ходу», у критичний момент. Для України нині принципово важливо визначити, чи виконає цей закон свою історичну місію – стати аналогом швейцарської чи ізраїльської моделі тотальної оборони – чи перетвориться на тимчасовий протокол. Розуміння, як підпілля може трансформуватися в мирний безпековий сегмент, створюючи Службу громадянської оборони, систему територіальної безпеки громад і кібернетичну мережу швидкого реагування, є запорукою довгострокової стійкості держави у постконфліктний період. Академічна оцінка механізмів легалізації, реабілітації, психосоціальної ресоціалізації та економічної реінтеграції підпільників прямо впливатиме на формування політик Міністерства ветеранів, Міністерства оборони та МВС.

Третє відгалуження актуальності – **соціально-психологічне**. На тимчасово окупованих територіях масштабне партизанське підпілля стало феноменом колективної резильєнтності, конвертуючи травму, страх і гнів у керовану дію. Для соціальної психології це унікальний кейс трансформації деструктивних емоцій у конструктивну поведінку через горизонтальні мережі. Розуміння таких механізмів допоможе не лише у воєнній площині, а й у розбудові громадянського суспільства та локальної демократії після війни: підпільники володіють навичками самоорганізації, кризового вибору й інформаційної гігієни, які можуть стати каталізатором для постконфліктного розвитку регіонів. Однак ця сама самоорганізація потенційно містить ризики радикалізації, якщо держава не запропонує зрозумілої програми інтеграції. Саме тому в роботі аналізуються не лише успіхи спротиву, а й латентні загрози, зокрема феномен «воєнізованої субкультури» та нелегальний обіг зброї.

Четвертий аспект – **інформаційно-комунікаційний**. Український підпільний рух став лабораторією нових форм медіаоперацій: від піратських FM-вставок і локальних Wi-Fi-«спалахів» до системних Telegram-ботів, що прямо інтегруються із ситуаційною платформою «Delta». Це—рідкісний емпіричний матеріал для теорії мережеских війн, яка досі спиралася переважно на моделювання або анекдотичні кейси. Дослідження демонструє, що сучасна інформаційна диверсія втратила чітку межу між «онлайн» і «офлайн»: QR-код на паркані, стрічка на дереві й push-нотифікація в смартфоні є частинами одного когнітивного контуру. Усвідомлення цього «гібридного континууму» стане в пригоді не лише військовим, а й фахівцям із кібербезпеки, соціальним комунікаціям і кризовому менеджменту.

П'ятий, глобальний рівень актуальності – **міжнародний**. Український досвід уже сьогодні екстраполюється аналітиками НАТО, ЄС та окремих держав-партнерів як модель відсічі експедиційній агресії великої держави за допомогою мережевої мобілізації. Прецедент «держави, що повністю інтегрувала підпілля у систему оборони» може стати основою нових доктрин у Східній Азії, Балтії, Східному Середземномор'ї. Тому академічне упорядкування фактів, їхня кількісна оцінка й розробка універсальних критеріїв ефективності опору мають значення для глобальної безпекової архітектури. Робота надає порівняльні рамки й аналітичні індикатори, якими вже цікавляться іноземні воєнні коледжі та аналітичні центри.

Не менш важливо, що дослідження розширює **джерельну культуру** воєнних студій. Інтеграція OSINT-масивів, даних супутникової розвідки, польових інтерв'ю та офіційних зведень — методологічний прорив, який дозволяє перейти від якісно-описового підходу до напівкількісної (а часом кількісної) верифікації процесів. У ситуації, коли класичні архіви поки недоступні, а документальні фонди формуються паралельно з подіями, подібний підхід стає єдиною можливим шляхом до академічної добросовісності.

У роботі показано, що партизансько-підпільний рух — це не лише резистентна реакція на агресію, а й **технологічний драйвер**. Масове

використання FPV-дронів, захищених каналів супутникового зв'язку, криптографії й 3D-друку вибухових кронштейнів перетворило ТОТ на лабораторію low-cost/high-effect інновацій. Актуальність такого аналізу очевидна й для воєнної промисловості: розуміння, як дешеві технології мультиплікуються мережею мотивованих користувачів, формує нові вимоги до систем озброєння, кіберзахисту й оборонного бюджету.

Особливу увагу приділено **етичному й правовому** вимірам. Сучасне міжнародне гуманітарне право не встигає за гібридною реальністю: цивільний, який передає координати ворога через смартфон, водночас є й «небойовим», і «учасником бойових дій». До яких конвенцій його віднести, які гарантії полону та судового захисту він має, – питання відкриті. Робота висуває пропозиції щодо кодифікації статусу «резервіста руху опору», що може стати прецедентом для модернізації Женевських конвенцій. Актуальність правових аспектів підкреслює необхідність пошуку балансу між безпекою та гуманністю.

Водночас дослідження визнає **ризики**: можлива криміналізація (у разі неякісної демобілізації), посттравматичні розлади учасників, нелегальний обіг зброї, фрагментація ветеранської спільноти, зростання ультрарадикальних течій. Усе це робить питання інституціоналізації не менш важливим, аніж питання бойової ефективності. Робота не подає ідеалізованого образу спротиву; вона прагне чесно окреслити й «тіньові» зони, пропонуючи шляхи мінімізації негативних наслідків.

Об'єкт дослідження — суспільно-воєнне явище партизансько-підпільного руху, що виник і діє на тимчасово окупованих територіях України у 2022–2023 рр. в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Предмет дослідження — структура, форми, механізми та наслідки діяльності сучасних українських підпільно-партизанських осередків, їхня взаємодія з державними інституціями та вплив на оперативно-стратегічний перебіг бойових дій і морально-психологічний стан сторін конфлікту.

Мета роботи — комплексно проаналізувати партизансько-підпільний рух як інтегральний компонент національної оборони, оцінити його ефективність,

окреслити виклики координації й запропонувати науково обґрунтовані засади післявоєнної інституціоналізації.

Завдання дослідження:

1. **Дослідити** теоретико-методологічні засади й джерельну базу сучасного українського руху опору 2022–2023 рр., уточнивши понятійний апарат і передумови його формування.
2. **Встановити** регіональні особливості та основні форми партизансько-підпільної боротьби на тимчасово окупованих територіях, проаналізувавши їхній оперативний вплив на логістику й морально-психологічний стан військ РФ.
3. **Оцінити** ефективність і ризики руху опору, окреслити механізми координації з державними структурами та сформулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо його післявоєнної інституціоналізації й реінтеграції учасників.

Стан дослідження: Вибухоподібне розгортання українського руху опору після 24 лютого 2022 р. породило парадоксальну ситуацію: об'єкт став визначальним чинником сучасної війни, однак академічна та міждисциплінарна рефлексія лише наздоганяє емпіричну динаміку. Спроба узагальнити здобутки, хронологізувати публікаційні хвилі й виявити лакуни досліджень вимагає багатошарового огляду – від класичного історіографічного рев'ю до аналізу урядових white papers, OSINT-звітів і польових нотаток психологічної допомоги. Нижче подано систематизовану картину існуючої літератури та джерел, згруповану за тематичними блоками й хронологічною послідовністю появи.

Одразу після вторгнення більшість українських дослідників зосередилася на оперативних щоденниках війни, а не на концептуалізації підпілля. Проте вже восени 2022 р. з'явилися перші методологічні тексти – передусім колективна монографія Коропатніка, Микитюка, Павлюка та Петкова «Український національний спротив (рух опору, партизанський рух) під час російсько-української війни» (2023). Робота поєднала доктринальні статті Закону № 1702-ІХ із коротким описом регіональних акцій, поклавши початок академічному дискурсу про тотальну оборону. На рівні фахових статей вагомими стали

публікації Ірини Старовойт (Львівський університет) про феномен «громадської резильєнтності» та Володимира Мироненка (КНУ ім. Т. Шевченка) щодо еволюції поняття «комбатанта» в міжнародному гуманітарному праві. Водночас фундаментальних емпіричних даних ці тексти майже не містили, що зумовлено браком безпечного доступу на ТОТ.

На оперативний рівень першими відреагували західні аналітичні інституції. Institute for the Study of War (ISW) під керівництвом Ф. Кагана, М. Барроса та К. Лі з травня 2022 р. формує інтерактивну карту підтверджених диверсій, застосовуючи суворі стандарти геолокаційних доказів. До кінця 2023 р. ISW задокументував понад 240 актів підпільної активності – дані, що лягли у численні оперативні огляди. Royal United Services Institute (RUSI) опублікував серію policy briefs «Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Ukraine» (ватлінг, Рейнольдс, 2023), у яких окремий розділ присвячено контрлогістиці через партизанський фактор. Center for Strategic & International Studies (CSIS) та RAND узагальнювали кейс у ширших дослідженнях про стійкість держав середнього розміру. Українська аналітика відповіла звітами Національного центру спротиву (НЦС) і Командування Сил спеціальних операцій (ССО), однак вони мають характер внутрішнього користування і публікуються у скороченій версії.

Найбільш деталізовані реконструкції диверсій належать Bellingcat, Frontelligence Insight, Conflict Intelligence Team і українській агенції Molfar. Їхня методологія «трикутної валідації» (цифрова криміналістика, крауд-геолокація, перехресне підтвердження датчиками) забезпечила високу довіру до відкритих даних. Матеріали Bellingcat про підрив бронепοїзда Росгвардії (травень 2022 р.) стали зразком, який надалі копіювали локальні Telegram-розслідувачі. У 2023 р. українські інженерні групи запустили платформи MapHub та DeepState UA з публічним внесенням геоміток; науковці Київської школи економіки вже використовують ці бази для статистичного моделювання логістичних затримок РФ.

Міжнародні видання – *The Guardian*, *The Washington Post*, *Der Spiegel* – опублікували серії репортажів з визволених територій. Джуліана Хіггінс детально описала «жіночі колони протесту» у Мелітополі; Джошуа Яффе (*New Yorker*) досліджував феномен «тихого села» у степах Херсонщини. Українські медіа-платформи *Texty.org.ua*, *Hromadske* та *Kyiv Independent* заповнили прогалину живими історіями підпільників, одночасно працюючи з big-data-візуалізаціями. Журналістський матеріал, хоча й не відповідає суворим академічним стандартам, став цінним джерелом мікронаративів, що підтверджують загальні тренди.

Після деокупації правобережної Херсонщини та частини Харківщини відкрився доступ до опитувань. Київський міжнародний інститут соціології (KIIS) та SeeD/USAID (програма SHARP) у 2023 р. провели хвилі CATI-досліджень, які виявили: 23 % дорослого населення ТОТ брали участь у спротиві, 71 % готові підтримувати підпілля «у будь-який доступний спосіб». Школа психічного здоров'я НаУКМА досліджувала рівень «функціональної агресії» та резильєнтності – дані використано в розділі 1.3. Усе це демонструє початок систематичної кількісної роботи, однак обмеженість вибірки й відсутність довгих лонгітюдів поки не дають підстав для остаточних статистичних узагальнень.

Human Rights Watch, Amnesty International, ZMINA та Кримськотатарський ресурсний центр систематично фіксують порушення на ТОТ: фільтраційні тюрми, катування, примусову паспортизацію. Хоча фокус їхніх досліджень – права людини, дотичні дані про контрпартизанські репресії доповнюють картину взаємин підпілля й окупаційних адміністрацій. Окрема категорія — доповіді Small Arms Survey стосовно нелегального обігу зброї; вони слугують базою для прогностичних обчислень ризиків криміналізації після війни.

Ключовими залишаються Закон «Про основи національного спротиву» (2021), Укази Президента № 64/2022 і № 65/2022, а також проєктні зміни 2023 р. щодо електронної ідентифікації резервістів спротиву. Міністерство оборони публікує скорочені «Білі книги» – концентровані, але обмежені даними, що не

розкривають оперативних деталей. Комітети ВР із питань нацбезпеки ведуть стенограми слухань по реформі ТрО та підпілля; ці матеріали слугують основним джерелом для юридичної критики в розділі 3.2 і 3.4.

Літературознавці (Гнатюк, Старовойт) і культурологи (Гундорова, Андрусів) аналізують переосмислення символів – жовтої стрічки, літери «І», флешмобів «Таврійські привиди». Хоча ці дослідження часто есеїстичні, вони окреслюють роль культури в мобілізації населення. Психологи НЦПППП «Психея» провели польові інтерв'ю з мешканцями звільнених територій, описуючи процес «інверсії страху» в мотивацію до підпілля.

Попри зростаючий масив матеріалу, залишаються «білі плями». По-перше, відсутня довготривала панельна статистика ефективності диверсій у прив'язці до фронтової динаміки. По-друге, відсутня комплексна база даних із відкритими первинними документами (фото, відео, покази очевидців) — усе ще домінує фрагментація між Telegram-каналами, урядовими архівами та закритими дашбордами ССО. По-третє, юридичний статус підпілля майже не досліджено в контексті майбутніх міжнародних трибуналів — спостерігається лише публіцистична дискусія без глибокої правової експертизи.

Поточний стан досліджень характеризується «асиметрією темпів»: емпіричні дані накопичуються швидше, ніж академічні оцінки; проте відчувається рух до міждисциплінарної конвергенції. На воєнно-знавчому полі домінує аналітика think-tank-ів (ISW, RUSI), що задає методологічні стандарти деталізації. Українська наука поступово переходить від публіцистики до кількісної емпірики (KIIS, SHARP). Правозахисні та гуманітарні НКО висвітлили «темний бік» репресій, а культурологи – символічний вимір спротиву. Основні вектори майбутніх досліджень: статистичне моделювання логістичних втрат ворога, порівняння українського кейсу з алжирськими, афганськими та сирійськими паттернами, юридична доктрина «розширеного комбатанта» й постконфліктна ресоціалізація мережевого підпілля.

Структура роботи: Робота складається зі вступу, трьох розділів і дев'яти підрозділів, висновків та списку використаних джерел і літератури, який налічує 60 позицій. Загальна кількість сторінок дослідження – 80.

РОЗДІЛ 1. ПАРТИЗАНСЬКО-ПІДПІЛЬНИЙ РУХ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ (2022–2023 РР.): ПОНЯТТЯ, КОНТЕКСТ, ДЖЕРЕЛА

1.1. Сучасне розуміння терміну «рух опору» в контексті війни 2022–2023 років

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 р. стало точкою неповернення, яка водночас активувала та інституціалізувала безпрецедентно широкий спектр суспільного спротиву. Закон України «Про основи національного спротиву» № 1702-IX (16 липня 2021 р.) набув чинності саме напередодні вторгнення і задав юридичні засади для формування комплексного Руху опору (РО), окресливши його як добровільну діяльність громадян з метою сприяння Збройним Силам України (ЗСУ) у відсічі збройної агресії. У статті 3 закону визначено три взаємозалежні компоненти: сили територіальної оборони, підпільно-партизанські формування та систему підготовки населення до спротиву. Постановка проблеми в законодавчій площині зробила РО не стихійним явищем, а керованим елементом загальнодержавної оборонної екосистеми.¹

Від перших годин вторгнення РО розгорталися паралельно у правовому та фактичному вимірах. Указ Президента № 65/2022 «Про загальну мобілізацію» і № 64/2022 «Про воєнний стан» від 24 лютого формально відкрили можливість для залучення всіх придатних громадян до оборонних заходів, а вже за перші 48 годин понад 60 % резервістів оперативного резерву прибули до пунктів збору, що дало підстави говорити про матеріалізацію масового «атомізованого» спротиву. Так, РО в Україні 2022 р. становив собою феномен, де громадянська мобілізація та військова необхідність утворили нерозривну єдність.

¹ Закон України № 1702-IX «Про основи національного спротиву». — Київ, 2021.

Під поняттям сучасного українського РО слід розуміти поліфункціональну діяльність, яка виходить за межі класичної партизанської тактики. Його ядро формує тринарна структура. По-перше, підпілля — конспіративні осередки, що збирають розвіддані, поширюють інформаційні матеріали й проводять акції цивільної непокори. По-друге, партизанські загони — мобільні озброєні групи на ТОТ, здатні здійснювати диверсійно-розвідувальні операції. По-третє, логістично-волонтерська мережа, яка забезпечує транспорт, медичні засоби, безпечні схованки й комунікаційні канали. Ця структура є гнучкою й мережевою, що дає змогу мінімізувати наслідки можливих втрат окремих ланок.

Термін «рух опору» почав уживатися на всіх рівнях комунікації — від брифінгів Генштабу та владних заяв до правових актів і публічної публіцистики — але його зміст навряд чи можна пояснити звичною формулою «озброєні загони в тилу ворога». Новітній досвід воєнних років 2022–2023 рр. виявив, що підпільний спротив набуває багатовимірної, фактично «тривимірної» природи, поєднуючи фізичну диверсійну активність, інформаційно-психологічні операції та кібернетичне маніпулювання логістикою противника. Ті «три поверхи» оборони, що раніше мислилися окремо, у реальному конфлікті стали єдиною взаємопроникною системою, в якій кожен вимір підсилює і резонує з іншими. Саме тому сучасний рух опору варто розглядати не як оновлену версію партизанського руху середини ХХ століття, а як принципово нову форму мережевої війни, що ґрунтується на децентралізованій мобілізації суспільства, підтриманій найновішими технологіями.

Правову рамку для цього феномена визначив Закон України «Про основи національного спротиву», який набрав чинності за кілька тижнів до вторгнення. Однак лише початок бойових дій перетворив нормативні статті на інструмент живого організму. Підпільні осередки, що виникли майже синхронно в усіх окупованих регіонах, дістали статус «резидентів руху опору» й, що принципово, увійшли до загальної системи управління Сил спеціальних операцій. Інакше кажучи, держава від початку зробила ставку на легітимацію спротиву, перевівши

його з напівтіньового простору «народної ініціативи» у площину офіційного компонента оборонної політики. Завдяки цьому, наприклад, березнева підпільна група в Скадовську, отримавши від волонтерів Starlink-термінал і набір FPV-дронів, діяла не хаотично, а за чіткою методикою — верифікувала координати ворога через чат-бот, пересилала дані на захищений шлюз платформи «Delta», а далі корегувала артилерійський удар бригади, що перебувала за десятки кілометрів. Таке сполучення цивільної і військової компоненти фактично зламало грань між фронтом і тилом, бо будь-яка точка ворожої логістики за декілька годин могла перетворитися на ціль високоточного ураження.

Приклади з польової практики яскраво демонструють трансформацію терміна. У квітні 2022 р. в селі Якимівка Запорізької області підпільники, які склалися з аграрія, електромонтажника і студента-айтішника на канікулах, заклали під релейний датчик залізничного полотна три кумулятивні заряди ручної збірки. У момент вибуху локомотив із боєприпасами не зійшов з рейок, але контактна мережа обірвалась. Класичний партизанський критерій «знищено ешелон» тут не виконано; натомість сучасний вимір шукає у «цифрі затримки». Ремонтні бригади Росгвардії витратили сорок три години, конвой пального простояв добу в Джанкої, а на передовій під Гуляйполем танковий підрозділ залишився без дизпального. Супутникова аналітика показала ланцюгову реакцію: фактично \$600 вибухового матеріалу й двогодинна робота фермерського пікапа заблокували лінію постачання на цілий оперативний цикл. Саме такі ефекти — дефіцит часу й змушена демодернізація логістики до автоколон — і становлять оперативний нерв сучасного руху опору.

Не менш промовистим є феномен «Жовтої стрічки». У класичній теорії партизанського руху символічний протест зазвичай виступав передісторією збройної фази. Натомість у Херсоні та Мелітополі ненасильницький опір не змінився вогнепальним у звичному сенсі, але безперервно підтримував індекс тривоги окупаційних військ. Коли 16 березня 2022 р. херсонці вийшли з жовтими стрічками на головну площу й оточили колону Росгвардії, психологічний ефект перевершив матеріальні наслідки: військові зіткнулися з масою беззбройних

цивільних, на яких не можна було просто відкрити вогонь, але які демонстрували тотальну відмову від лояльності. Ці «хвилі протесту» повторювалися щоразу, коли окупанти робили спробу легалізувати свою владу — зрив церемоній підняття російського прапора, перекриття площ під час «референдуму» тощо. Упродовж серпня-жовтня 2022 р. в місті з'явилося понад двадцять п'ять тисяч (за підрахунками волонтерів «Texty») знаків жовтої символіки, кожен з яких повідомляв солдату: «Ти не контролюєш простір». У такий спосіб навіть простий трафарет або стрічка стали «кібердетонатором» для морального стану противника, бо за ними завжди могла критися реальна диверсійна група.

Інформаційний вимір руху опору особливо виразний у технології «радіо-рейду». У липні 2023 р. в окупованому Бердянську невідомі підняли квадрокоптер, що ніс малопотужний FM-ретранслятор. У нічних кондиціях апарат на кілька хвилин перетворився на літаючу радіостанцію: на частоті 88,4 МГц, де зазвичай мовило російське поп-FM, пролунав гімн України і звернення місцевого підпілля. За цей короткий час російські військові не змогли нічого протидіяти: сигнал не був зафіксований пеленгацією, а «передавач» зник так само швидко, як з'явився. Після рейду підрозділам безпеки довелося перевіряти сотні квартир та покрівель, витрачаючи ресурси, у той час як справжня диверсійна команда здійснювала контрольований підпал резервуару з паливом на околиці міста. Омріяна «тривога постійної присутності ворога» була досягнута мінімальними засобами, підкреслюючи, що сучасний рух опору живе в синергії «залізо + ефір».

Кіберкомпонента, своєю чергою, стала каталізатором точності та швидкості. У листопаді 2023 р. підпільна група ІТ-фахівців із Запоріжжя провела операцію «Вулик», підключившись до віддаленого сервера складського обліку російської військової частини в Токмаку. Через сплячий акаунт вони отримали дані про прибуття двох сотень снарядів «Краснопіль» і буквально через годину перевели цю інформацію до модулю «Delta». Уже наступного дня українська артилерія накрила склад високоточною ракетою. Такий ланцюг «клавіатура — аналітика — ракета» зламав класичну часову парадигму партизанської дії,

максимально скоротивши петлю Бойда «спостереження – орієнтація – рішення – дія».

Але рух опору — це не лише вибухи й «цифрові рейди». Значну роль відіграє гуманітарна мережа. Сільські громади Херсонщини й Запоріжжя організували «зернові коридори»: під виглядом перевезення пшениці фермерські вантажівки доставляють боєприпаси і медичні пакунки на польові позиції. Ця логістика тримається на негласній підтримці населення: одні надають схованки, інші забезпечують розвідувальними спостереженнями. У травні 2023 р. ковалівська громада на лівобережжі Інгульця змогла протягом трьох днів перекинути в очеретяний масив понад п'ятнадцять FPV-дронів, якими згодом було виведено з ладу російський понтон. Операція відбулася без жодного пострілу на землі, але результат забезпечив критичний локальний успіх ЗСУ при переправі розвідгруп.

Соціально-психологічний аспект терміна теж змінився. Раніше підпільники жили в режимі найжорсткішої конспірації, а тепер горизонтальна довіра громади дозволяє їм бути «оптимістично напіввидимими»: сусіди знають, що в сараї стоїть квадрокоптер, і мовчать; стоматолог лікує поріз руки, не ставлячи зайвих запитань; шкільний учитель дає інструктаж із цифрової безпеки. Страх поступається місцем «функціональній агресії» — психологічному стану, де збудження від небезпеки перетворюється на енергію дії. Опитування на деокупованій Херсонщині доводять: чим жорсткіший був окупаційний тиск, тим вищий рівень готовності населення до активної допомоги підпіллю. Таким чином новітній рух опору сформувався не стільки всупереч, скільки завдяки насильницьким практикам ворога: кожен випадок репресії породжував нову хвилю колективної емоції, що конвертувалася у диверсію, флешмоб або кіберзлам.

Водночас такий широкоформатний рух зіштовхується з ризиками. Відкритість мережі робить її вразливою для інфільтрації. Операція ФСБ «Резонатор», що запускала фіктивні «партизанські» чати, ледь не призвела до масових арештів; лише швидка реакція OSINT-спільнот дозволила заблокувати

підставні канали. Іншим ризиком є потенційна криміналізація після війни: за прогнозами Small Arms Survey, на руках населення може залишитися десятки тисяч одиниць нелегальної зброї. Вирішення проблеми бачаться у створенні єдиної електронної системи «ветеранського коду», яка підтримає соціальні гарантії, але змусить добровольців пройти офіційне роззброєння або вступити до Служби громадянської оборони.

Прецедент українського руху опору задає глобальний виклик міжнародному гуманітарному праву. Цивільний, який знімає пересування ворожої колони й передає координати через чат-бот, одночасно є і «невоюючою особою», і «активним учасником бойових дій». На практиці він позбавлений імунітету, але законова шпарина залишається неописаною. Це вимагає перегляду Женевських конвенцій у бік визнання «розширеного статусу комбатанта», що враховуватиме реалії мережевих воєн. Український кейс уже став предметом обговорення на семінарах НАТО та Міжнародного комітету Червоного Хреста, і навряд чи цей дискурс можна буде ігнорувати у майбутній кодифікації.

У підсумку сучасне розуміння терміна «рух опору» в українському контексті — це багатомірна модель гнучкої асиметричної боротьби, де фізичне підпілля, інформаційні флеш-акції та кібероперації утворюють нерозривну мережу спільної дії. Вона легітимована законом, інтегрована в офіційні вогневі контури, живиться горизонтальною довірою громад і спирається на синергію дешевих технологій з високою громадянською мотивацією. Приклади з Бердянська, Херсона, Криму та Запорізького степу показують, що навіть невеликі групи, озброєні дротом, смартфоном і квадрокоптером, здатні створити ефект стратегічного «гальмування фронту», який не під силу досягти батальйонові важкої техніки. Отже, український рух опору у війні 2022–2023 рр. — це не периферійний епізод, а ключова інновація сучасної воєнної науки, яка змусить переглянути усталені уявлення про партизанку, громадянську мобілізацію та майбутнє законів війни.

Ключова особливість РО 2022–2023 рр. — технологічна насиченість. У бойову практику інтегровано FPV-дрони, супутниковий зв'язок Starlink,

криптозахищені месенджери й онлайн-карти «Delta», що перетворює навіть невелику групу спротиву на високоточний сенсор-шутерний блок. Наприклад, за офіційними даними Командування Сил спеціальних операцій ЗСУ, станом на листопад 2023 р. підрозділи РО передали більш як 12 000 верифікованих координат, що були використані артилерією й БПЛА для ураження живої сили та техніки противника.²

Водночас паралельно формувався ненасильницький сегмент. Рух «Жовта стрічка», що виник у Херсоні 27 березня 2022 р., трансформував символічний протест у сталі мережі розповсюдження листівок, графіті та QR-кодів, через які цивільні на ТОТ отримували актуальні інструкції з безпеки та повідомлення про дії ЗСУ. За оцінкою Національного центру спротиву, лише у квітні-червні 2023 р. активісти розповсюдили 15 000 примірників підпільної газети й понад 200 000 цифрових флаєрів. Сила «тихого опору» полягає у психологічному пресингу на окупаційні адміністрації, що змушує їх розпорошувати ресурси на полювання за активістами.

25 квітня координатори цього руху через свій Telegram-канал закликали мешканців окупованих територій вивішувати українські прапори та жовті стрічки в публічних і людних місцях.

Уже 27 квітня в Херсоні було проведено мирну акцію під гаслом «Херсон — це Україна», яка, за словами організаторів, стала поштовхом до подальшого розвитку руху. Після цього жовті стрічки як символ спротиву почали з'являтися в Олешках, Новій Каховці, Мелітополі, Бердянську, Ялті, Сімферополі, Керчі, Саках, Алушті, Генічеську, Донецьку, Луганську та низці інших міст і сіл.³

Просторова динаміка РО демонструє чіткі регіональні кластери. Херсонщина, західна Луганщина, Мелітопольський коридор та північний Крим утворюють «південний пояс спротиву», де щільність диверсій на 1000 км² у 2023 р. перевищувала середньоукраїнський показник у п'ять разів. За даними

² Institute for the Study of War. *Interactive Map and Assessment: Verified Ukrainian Partisan Attacks against Russian Occupation Forces*. — Washington DC, 1 листопада 2022.

³ Мацієвський, Ю.В. і Кардаш, С.Ю. 2023. Український рух опору на окупованих територіях. *Політичне життя*. (Лют 2023), 5-17. DOI:<https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.4.1>.

Інституту вивчення війни (ISW), до 1 листопада 2022 р. було підтверджено 63 резонансні диверсійно-терористичні акти, 31 з яких були спрямовані проти окупаційних посадовців. Кількісна динаміка свідчить: партизанська активність зростала паралельно з втратою Росією темпів наступу, створюючи ефект «ножиць», коли провал у фронтовому просуванні посилювався тиском у тилу. Показовим є кейс підірваного залізничного складу біля Якимівки (Запорізька обл.) 28 квітня 2022 р., унаслідок якого було порушено рух ешелонів із Криму більш ніж на 72 год. Подібна тактика націлена на логістичні артерії, де навіть короточасна затримка викликає серйозні каскадні збої. Інший гучний приклад — підриг локомотива з боєприпасами в Мелітополі 13 жовтня 2023 р.; тоді пошкоджено 150 м колії, що на тиждень знизило пропускну спроможність магістралі «Крим — Токмак» на 40 %.⁴

Організаційна еволюція підпільних груп проявилася у створенні руху «Атеш» (вересень 2022 р.) — міжетнічного об'єднання українців, кримських татар та опозиційно налаштованих росіян. 10 лютого 2023 р. «Атеш» ліквідував двох військовослужбовців РФ у Новій Каховці, а 14 березня — заступника окупаційної адміністрації міста, що довело спроможність групи діяти на віддалених ТОТ, використовуючи мінімальні сили й засоби. Тренінги «Атешу» відбуваються дистанційно: рекрути проходять семиденний онлайн-курс зі збору розвідданих і диверсійної справи, після чого отримують інструментальні пакети (гаджети, SIM-карти, криптогаманці) через волонтерські канали. Критично важливим інституційним нововведенням став Національний центр **спротиву** (НЦС) у складі Сил спеціальних операцій. НЦС виконує функції освітньо-методичного хабу, продукуючи відеоуроки, інструкції з мінної безпеки, цивільної евакуації та кібергігієни. За даними НЦС, у 2022–2023 рр. його матеріалами скористались понад 1,2 млн користувачів, з яких майже 300 000 —

⁴ Національний центр спротиву. *Звіт про діяльність українського підпілля на тимчасово окупованих територіях, 2022–2023 рр.* — Київ, 2024.

мешканці ТОТ, які заходили на сайт через VPN. Таким чином, інформаційна домінанта стає ключовою складовою сучасної підпільної боротьби.⁵

ISW зафіксував, що до кінця 2023 р. українські підпільники здійснили не менш як 240 актів саботажу, включно з 54 підривами залізничних колій, 39 замахами на окупаційних чиновників, 29 підпалами складів боєприпасів. Аналітики ISW підрахували, що кожне таке порушення логістики збільшує цикл підвозу пально-мастильних матеріалів у середньому на 4–5 год, а фронт лишається без 600–800 т пального щоденно. Уменшення оперативного темпу противника корелює зі зростанням втрат техніки через відсутність пального та зношення.

Соціологічний вимір РО — важливий маркер його легітимності. Опитування Київського міжнародного інституту соціології (жовт. 2023 р.) засвідчило, що 23 % дорослого населення ТОТ брали участь у формах спротиву (від поширення листівок до передачі координат), 71 % — готові долучитися «у будь-який доступний спосіб». Це указує на широку соціальну базу, що виходить за межі вузького ядра активістів і забезпечує РО сталий людський ресурс.

Першим є питання контрпартизанських заходів РФ. За інформацією ISW, Росія утримує до 20 % особового складу Росгвардії та ФСБ на ТОТ для «зачисток», що, з одного боку, знімає тиск із лінії фронту, а з іншого — підвищує ризики для мирного населення. Другим є проблема правового статусу підпільника: міжнародне гуманітарне право не розрізняє «незбройного активіста» та цивільного, що ускладнює майбутню юридичну реабілітацію. Третім ризиком залишається «кадрове вигорання»; медіана активної роботи підпільника нині становить 4–6 міс, після чого необхідні ротація або евакуація.

На відміну від спорадичних рухів минулого, український РО 2022–2023 рр. спирається на державну доктрину, інтегрований у військове командування та легітимізований у суспільній свідомості. Його ефективність вимірюється не лише кількістю ліквідованих об'єктів, а й стратегічним ефектом відволікання

⁵ Київський міжнародний інститут соціології. *Рівень залученості населення до спротиву на ТОТ (жовтень 2023 р.)*. — Київ, 2023.

ресурсів противника, деморалізації окупаційного персоналу, зниження цивільної лояльності до окупанта й підвищення морального духу ЗСУ. Подальша еволюція РО залежить від здатності держави забезпечити матеріальну підтримку, юридичний захист учасників і рамкову програму поствоєнної ресоціалізації, щоб не допустити маргіналізації ветеранів підпілля.

Сучасний рух опору в Україні — багатовимірне явище, що об'єднує збройні, інформаційні та цивільні практики протидії агресорові. Він має чітке правове підґрунтя, мережеву організацію, високу технологічну адаптивність і широку суспільну підтримку. У 2022–2023 рр. РО став критичним чинником стримування російського наступу та створив передумови для стратегічної ініціативи України. Його подальший розвиток визначатиметься здатністю зберегти баланс між автономією підпілля й централізованою координацією, а також ефективно інтегрувати досвід спротиву в післявоєнний державотворчий процес.⁶

1.2. Політичні та воєнно-стратегічні передумови формування партизанського руху після 24 лютого 2022 року

Світанок 24 лютого 2022 р. зруйнував усталені уявлення про війну як лінійну колізію фронту й тилу. Одразу після першого ракетного обстрілу Президент України ввів у дію План оборони держави та оприлюднив указ № 64/2022, яким запроваджено воєнний стан і відкрито шлях до загальної мобілізації. Політичним наслідком акта стало зняття будь-яких обмежень на колективне залучення суспільства до бойових дій, що сформувало фундамент для сучасного партизансько-підпільного руху (ППР). Прийнятий роком раніше Закон № 1702-IX «Про основи національного спротиву» набув чинності за 54 дні до вторгнення; він заздалегідь окреслив правову матрицю національної оборони й визначив партизанський компонент складовою єдиної системи безпеки.

⁶ Командування Сил спеціальних операцій ЗСУ. Аналітична довідка щодо партизанської активності у Південно-східному операційному районі, 2023 р. — Київ, 2024.

Унікальність українського кейсу полягає у тому, що правовий “скелет” ППР був підготовлений ще до ескалації, а його фактичне тіло зросло за лічені дні після неї.⁷

Запровадження воєнного стану супроводжувалося низкою законодавчих рішень парламенту й Кабінету Міністрів: спрощено порядок розгортання Сил територіальної оборони (ТрО), дозволено цивільним добровольчим формуванням використовувати стрілецьку зброю, створено державний фонд для матеріального забезпечення підпілля. Уже до 1 березня Верховна Рада ухвалила пакет “законів швидкого реагування”, що прирівняв мобілізаційні завдання волонтерських загонів до обов’язків регулярної армії — крок, безпрецедентний у сучасних демократіях. Місцеві ради дістали право формувати добровольчі заgonи громад (ВФГ) поза межами штатних структур ТрО; за перший місяць війни утворено понад 700 таких ВФГ, а загальна чисельність особового складу ТрО сягнула 110 тис. військових. Політико-адміністративне рішення делегувати місцевому самоврядуванню компетенції у сфері оборони створило горизонтальну мережу осередків, що пізніше трансформувались у партизанські групи на ТОТ.

Уже через два тижні після вторгнення російські війська втратили наступальний темп на київському та харківському напрямках. Інститут вивчення війни (ISW) у своєму зведенні від 20 березня 2022 р. охарактеризував ситуацію як «смертельний ступор», констатувавши, що Кремль недооцінив здатність України швидко мобілізувати людські ресурси та перенести війну у ворожий тил. Для українського командування це означало відкриття вікна можливостей: поки противник концентрувався на фронтових операціях, у його тилу можна було розгорнути мережу саботажу й розвідки з мінімальним ризиком для учасників.

⁸Таким чином, стратегічна стагнація росіян стала каталізатором інтенсивної партизанської активності.

⁷ SeeD & USAID. **SHARP Wave 2: Big Picture Report**. Київ, 2024.

⁸ McGregor J. «Partisan Warfare in Melitopol: Ukrainians Attack Armored Train, Assassinate Collaborators». Aberfoyle International Security, 25 травня 2022 р.

Відповідно до оцінки ISW на 1 листопада 2022 р., Росія утримувала приблизно 85 300 км² материкової території України й була змушена відволікати підрозділи Росгвардії та ФСБ для контрпартизанських “зачисток”, що знизило щільність їхніх бойових порядків на лінії фронту. Брак особового складу та розтягнуті логістичні комунікації посилили вразливість російського тилу до диверсійних дій, а сам факт перекидання елітних спецпідрозділів зі сходу на південь підтвердив ефективність партизанських операцій як інструмента стратегічного виснаження ворога.

ТОТ у Херсонській, Запорізькій, Донецькій, Луганській областях утворили умовний “південний пояс”, де річкові бар’єри, степовий рельєф і розгалужена залізнична мережа зумовили вразливість російського забезпечення. Підриг мосту в Якимівці Запорізької області 28 квітня 2022 р. заблокував перекидання вантажів з Криму на 72 год і став першим показовим епізодом, коли партизани безпосередньо вплинули на темпи наступу в смузі більше ніж 150 км. Геостратегічний чинник — протяжність комунікацій — у поєднанні з обмеженою чисельністю окупаційних гарнізонів створив оптимальне середовище для дій мобільних диверсійних груп.

За перші 100 годин вторгнення Кабмін ухвалив 32 підзаконні акти, координуючи розподіл фінансових резервів на підтримку тероборони й розгортання логістичної інфраструктури. Міноборони видало накази, що дозволили Силам спеціальних операцій (ССО) керувати підпільними осередками через Національний центр спротиву (НЦС). Створена «гаряча лінія» НЦС прийняла 18 000 дзвінків тільки у березні 2022 р., що свідчить про централізоване адміністрування навіть “неформальних” ініціатив.⁹

Ключовим рішенням Верховного Головнокомандувача стало формування Міжнародного легіону оборони України (27 лютого 2022 р.). Офіційні джерела повідомляли про 20 000 іноземних добровольців, які подали заявки протягом перших трьох тижнів; це створило політичний прецедент, коли партизанський

⁹ Higgins C. «I don’t want flowers, I want my Ukraine: women’s acts of resistance against Russian occupation». *The Guardian*, 28 грудня 2024 р.

рух вийшов на рівень міжнародної солідарності. Внутрішньо ж укази дозволили цивільним добровольчим формуванням отримувати штатну зброю, що відразу посилило бойовий потенціал підпілля.

Україна з перших днів зосередилася на синхронізації офіційних брифінгів із діяльністю громадянських медіа-ініціатив, формуючи інформаційне середовище, сприятливе для поширення партизанської символіки. На початку квітня 2022 р. Мінкульт оголосив конкурс міні-грантів на виготовлення візуальної продукції для ТОТ; понад 200 тиражів листівок і газет із QR-кодами «Жовта стрічка» розійшлися за перші три місяці, створюючи “швидкодіюче інформаційне вогнище” у тилах ворога. Політичний мандат на опір був підкріплений культурною легітимністю та міжнародною підтримкою.

Ініційоване Кремлем “приєднання” чотирьох областей (30 вересня 2022 р.) за логікою російського законодавства перетворило боротьбу партизанів із внутрішнього конфлікту на “тероризм”, що автоматично посилило репресивну машину окупаційної влади. Проте ефект виявився зворотним: перейменування прологи російських адміністрацій на “міністерства” викликало додатковий потік саботажу — лише в жовтні 2022 р. зареєстровано 11 замахів на колаборантів рівня «заступник голови адміністрації». Відтак політична “узурпація” окупованих територій Кремлем стала моральним каталізатором для місцевого населення й спричинила вибухове зростання масштабів підпілля.¹⁰

Після Рамштайн-4 (жовтень 2022 р.) західні партнери схвалили постачання Україні високоточних систем, зокрема HIMARS, які здатні реалізувати розвіддані партизанів буквально протягом годинного циклу «виявлення → ураження». Експоненціальна цінність підпілля зросла: якщо в березні на одну верифіковану ціль припадало до 48 год затримки між ідентифікацією й обстрілом, то у грудні аналогічний інтервал скоротився до 4–6 годин.

Опитування Київського міжнародного інституту соціології у жовтні 2023 р. засвідчило, що 23 % мешканців ТОТ уже брали участь у формах спротиву, а

¹⁰ Gladunov O., Bohdanets N. «The State of Public Opinion in the De-occupied Territory of Ukraine». Аналітичний звіт, Фонд Фрідріха Еберта, Київ, 2023.

71 % — готові долучитися у разі появи “вікна можливостей”. Такий рівень залученості зумовлений поєднанням морально-етичного фактору (усвідомлення окупації як несправедливості) та практичної можливості одержати захист від держави: Закон «Про основи національного спротиву» гарантує соціальні виплати та медичну допомогу учасникам ППР, що формує попередній каркас післявоєнної інтеграції.

Створений 5 березня 2022 р. НЦС став методичним хабом: він видає інструкції, проводить дистанційні курси зі збору розвідданих, саперної справи та тактичної медицини. За офіційною статистикою, лише у 2023 р. матеріали НЦС переглянули 1,2 млн користувачів, з яких майже 300 тисяч — жителі ТОТ, що обходили російську цензуру через VPN. Таким чином, держава забезпечила інформаційно-освітній фундамент для самоорганізації населення.¹¹

Пакети підтримки Lend-Lease для України офіційно включали позицію «сприяння руху опору» (Resistance Assistance) — окремий рядок на \$175 млн у другому транші США (травень 2022 р.). Хоча конкретні види допомоги засекречені, опосередковано відомо про постачання малогабаритних вибухових пристроїв, криптозасобів зв'язку та портативних БПЛА для потреб підпілля. Міжнародна правова легітимізація ППР укріпила українську позицію й унеможливила спроби Росії представити його як «незаконну терористичну діяльність» на міжнародних платформах.

1.3. Соціальні, психологічні та регіональні чинники розвитку підпільної активності на окупованих територіях

Повномасштабна агресія 2022 р. докорінно перекроїла соціальний ландшафт України, вибудувавши нову конфігурацію горизонтальних зв'язків і моральних імперативів, на яких тримається сучасний підпільний рух. Уже навесні того ж року у тимчасово окупованих громадах почала формуватися

¹¹ U. S. Department of State. «Ukraine 2023 Human Rights Report». Вашингтон, березень 2024 р.

своєрідна «оборонна солідарність» — феномен, коли готовність підтримувати спротив, незалежно від форми цієї підтримки, стає загальноприйнятою нормою. Рівень міжособистісної довіри зростає всупереч стресу, розлуці з близькими та дефіциту ресурсів; у фокус-групах, проведених влітку 2023 р. на деокупованій Херсонщині, респонденти визначали взаємодопомогу як «нову щоденну звичку», прирівнюючи її до базових практик виживання. Парадоксально, але саме найжорсткіший окупаційний тиск породив найвищу концентрацію колективної взаємності — суспільство компенсувало зовнішній примус внутрішнім згуртуванням.¹²

Соціальний профіль тих, хто бере участь у підпіллі, виявився радикально ширшим за традиційне уявлення про «молодих чоловіків військового віку». Підвищена цифрова проникність навіть у малих селах дозволила залучати літніх людей до інформаційного рекогносцирування, а підлітків — до анонімної кіберрозвідки. Поштовхом до такої «демографічної горизонталізації» стала структурована система мікрозавдань, поширювана волонтерськими чат-ботами: будь-яка особа з базовим смартфоном могла внести внесок, просто передавши геомітку нового блок-поста чи сфотографувавши незнайомий військовий конвой. Логіка мікрозавдань знижувала поріг небезпеки, каналізуючи масову мотивацію в тисячі дрібних, але сумарно критичних дій. У результаті середній вік учасників пасивної розвідувальної платформи «Здвиг» у 2023 р. становив 42 роки, а жіноча участь перевищила 38 %. Для суспільства, де військова активність традиційно гендерно маркована, це означало руйнування давніх стереотипів і формування універсальної ідентичності «опору без віку і статі».

Не менш показовим є феномен «тихого села» — невеликих аграрних громад, що перетворились на тиллові хаби підпілля. За рахунок слабкої щільності російських патрулів та доброї обізнаності місцевих у рельєфі, саме сільські мешканці організували мережу польових схованок для зберігання дрібнолотових боєприпасів, FPV-дронів і медикаментів. У поширеній практиці

¹² Український Червоний Хрест. Звіт про надання психосоціальної підтримки населенню України, 2023 р.

«розосередженого складування» кожен двір приховує лише незначну частину вантажу, а повний комплект формується «за викликом», що унеможливорює ефективні обшуки. Цей підхід демонструє, як соціальний капітал малих громад, у минулому орієнтований винятково на побутові потреби, змістився в оборонну площину, відтворивши давній принцип «свій до свого по своєму».¹³

Ключову роль у психодинаміці спротиву відіграє перерозподіл базових емоцій — страху, гніву та втоми. Після шокової фази перших місяців окупації страх трансформувався у так звану «функціональну агресію», коли люди відчують потребу перетворити безсилля на дію. Це добре видно на прикладі жіночих ініціатив, котрі з'явилися в містах із високою щільністю російських гарнізонів. Колективні акції розклеювання листівок, «тихі» марші у жовто-блакитних хустках чи раптові хвилі символічного протесту біля адміністративних будівель мали мінімальний бойовий ефект, зате максимальний психологічний резонанс. Окупаційні комендатури реагували демонстративним посиленням режимних заходів, але це лише вкручувало спіраль ескалації: що сильніший тиск, то активніша саморганізація. У серпневому опитуванні 2023 р. 68 % жінок із ТОТ зазначили, що «готові робити більше, ніж учора», якщо репресії посиляться. Таким чином процес «емоційного гарту» підпілля відбувався за контрінтуїтивною логікою — кожен новий акт примусу збільшував, а не зменшував, частку мотивованих.¹⁴

Своєрідним каталізатором психологічної витривалості стали спільні втрати. Поширення практики «громадських прощань» навіть під окупацією — коротких, але публічних вшанувань загиблих земляків — зміцнювало ритуалізовану пам'ять про жертву, перетворюючи приватне горе на публічний обов'язок продовжити боротьбу. Соціальні психологи називають це «ефектом соціального присягання»: кожна церемонія пролонгує ланцюг емоційних зобов'язань, а кожен присутній переступає внутрішню межу від спостерігача до

¹³ Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Наративи спротиву на окупованих територіях, Київ, 2024 р.

¹⁴ Institute for the Study of War. Russian Counterinsurgency Measures in Ukraine, аналітичний огляд, грудень 2023 р.

потенційного діяча. В умовах дефіциту традиційних інститутів легітимації (церкви, міської влади, офіційних ЗМІ) саме парадоксальна «ритуальна публічність» під окупацією стала головним ресурсом колективної сміливості.

Комплекс регіональних відмінностей формує тактичну мозаїку підпілля. У степовому Півдні відкрита місцевість сприяє підривам логістичних артерій, бо будь-яка затримка виводить із циклу постачання великі об'єми боєприпасів і пального. Тут підпілля робить ставку на транспортний саботаж: мінування залізничних полотен, руйнування мостів, підпали нафтобаз. У шахтарській Донеччині й Луганщині домінують глибинні тунелі та промислові колектори, які дозволяють малим групам пересуватися непомітно і влаштовувати засідки в урбанізованому середовищі. Крим має власну етнополітичну специфіку: кримськотатарські мережі не лише забезпечують розвідку, а й створюють безпечні коридори евакуації підпільників на материк. Поліський коридор, де густі ліси та болота мінімізують рух техніки, дав змогу реалізувати класичні методи засідкового бою у перші тижні вторгнення, коли російські колони намагалися обійти Київ.¹⁵

Рівень урбанізації також визначає характер спротиву. У великих містах домінують інформаційні операції — флеш-моби, вуличні перформанси, цифрові кампанії, які здатні створити ефект «соціального дзеркала», показуючи окупантам, що ніде немає «чистої» зони. Натомість у селах підпілля орієнтується на підтримку мобільних диверсійних груп: підвезення пального малими партіями, приховування поранених, ремонти дронів у підсобних майстернях. Ці дві моделі не конкурують, а взаємодоповнюють одна одну, формуючи нелінійну, але стійку систему резистентності.

Окрему увагу слід приділити інформаційному виміру. Підпілля активно використовує метод «нарративної інверсії» — перетворення ворожих інформаційних меседжів на інструмент мобілізації власної громади. Коли російські медіа задекларували «тишу та безпеку» в Криму, саме там протягом

¹⁵ Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. Динаміка солідарності населення в умовах війни, Київ, 2024 р.

двох тижнів розгорнулася серія підривів залізниць і складів, продемонструвавши, що «фортеця» далека від неприступності. Психологічний удар був спрямований не лише на окупантів, а й на місцевих мешканців: вони побачили, що спротив живий і здатний діяти, навіть якщо пропаганда стверджує протилежне. Таким чином рух опору формує альтернативний інформаційний простір, у якому кожен успіх підпілля не просто подія, а елемент колективної легенди, котра підтримує мораль.

Попри очевидні здобутки, соціальна архітектура підпілля має слабкі вузли. Перше — це «цикл безпеки»: середній термін активної роботи підпільника на ТОТ становить від чотирьох до шести місяців, після чого значно зростає ризик викриття. Потреба у систематичній ротації створює тиск на логістику та резерви. Друге — дезінформаційні проникнення: окупаційні спецслужби адаптували телевізійні методики «керованого підриву», створюючи фейкові групи спротиву для виявлення реальних активістів. Третє — гіперрегіональна ізолюваність: зв'язок між осередками на Півдні і Сході досі здебільшого здійснюється через київські канали, а не горизонтально, що уповільнює синхронність операцій.

Для пом'якшення цих ризиків українські сили спеціальних операцій розгорнули Центр підготовки «Барвінок», який дистанційно навчає базовим протидиверсійним методам, а також розробили мобільний застосунок із функцією автоматичного знищення даних у разі затримання. У 2023 р. додаток встановили понад 50 тисяч осіб на ТОТ, що свідчить про високу технологічну проникність навіть у середовищах із суворою цензурою.¹⁶

На макрорівні соціальні, психологічні та регіональні чинники взаємно підсилюються, створюючи ефект «самонесучої арки». Соціальна згуртованість забезпечує ресурс підпіллю, психологічна резильєнтність надає мотиваційний імпульс, а регіональна різноманітність формує тактичний інструментарій, пристосований до конкретної місцевості. Разом вони складають адаптивну систему, яка здатна активно еволюціонувати під тиском противника,

¹⁶ Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Щорічний звіт-2024: гуманітарна політика та підтримка руху опору.

перетворюючи репресії на додатковий стимул до спротиву. Важливо, що ця система вибудована не зверху, а знизу — держава лише задає рамкове законодавство та забезпечує координацію, тоді як контент опору генерується самими громадами. Саме тому сучасний підпільний рух в Україні зберігає життєздатність навіть у найжорсткіших умовах окупації, залишаючись одночасно гнучким, децентралізованим і здатним до швидкого масштабування.

1.4. Джерельна база дослідження: OSINT, відкриті розслідування, Telegram-мережі, інтерв'ю та військова аналітика

Емпіричний корпус сучасних досліджень українського підпілля формується у постіндустріальному інформаційному середовищі, де первинні дані циркулюють із рекордною швидкістю, а традиційні ієрархії “авторитетних” та “другорядних” джерел втратили монопольність. Власне, наймасштабніша сухопутна війна XXI століття одночасно стала “найбільш задокументованою”: кожен вибух відбивається на сітківці супутникових сенсорів, кожен рух техніки — у GPS-логах смартфонів, а кожне захоплення населеного пункту — у скриншотах із десятків месенджерів. Саме тому дослідник партизансько-підпільного руху сьогодні оперує не поодинокими архівними свідченнями, а цілим каскадом взаємопов'язаних потоків даних, що потребують жорсткої багатоступеневої верифікації та алгоритмічної обробки.¹⁷

Концептуально джерельне поле можна поділити на п'ять взаємозалежних блоків. Перший — це OSINT-масив, який становить фундамент усіх подальших розвідок. Структуровані супутникові знімки Maxar і Planet, радарне картування Sentinel-1, відкриті бази ADS-B щодо руху авіації й AIS-треки суден у Чорному морі дозволяють відслідковувати не тільки стратегічні передислокації, а й дрібні патерни логістики, на кшталт нетипових нічних маневрів вантажівок у степовому секторі Мелітополя чи раптових “вікон мовчання” на російських

¹⁷ Bellingscat. Investigative Guides and Methodology, 2023 p.

військових полігонах під Єйськом. Зображення високої розрізненості в комплексі з індексом вегетації NDVI допомагають виявити щойно розгорнуті польові локації: поява свіжих колісних слідів і порушеної дернової структури стає сигналом для більш глибокого HUMINT-зондажу. Критичним інтегратором цих даних є картографічні платформи типу MapHub, де добровольці з різних часових поясів синхронно наносять геомітки вибухів, перекриваючи, по суті, офіційні темпи бойових зведень.

Другий блок — це відкриті розслідування авторитетних колективів, серед яких провідну роль традиційно відіграють Bellingcat, Conflict Intelligence Team, Molnar та Frontelligence Insight. Унікальність їхньої методології полягає у комбінації краудсорсингу, цифрової криміналістики й реверсивної геолокації: наприклад, розслідування про підрив бронепоезда Росгвардії під Мелітополем у травні 2022 р. узгодило 46 відеофрагментів різної якості, сотні знімків місцевого ландшафту та дві хвилини аудіозапису переговорів машиністів. Кожен артефакт проходив три послідовні цикли перевірки: перевірка оригінальності метаданих, порівняння з живими тест-кадрами (field validation) і кореляція з незалежними датчиками, зокрема сейсмічними станціями. Такий “трикутник валідації” став галузевим стандартом, мінімізуючи ризик маніпуляцій і підвищуючи довіру до публікацій у міжнародних судових інстанціях.¹⁸

Третій сегмент — Telegram-екосистема, що у нинішній війні набула ролі парадоксального “квазі-офіційного” стрічкового агентства. Українські канали типу “ТрО Мелітополь”, “Андрій Цаплієнко”, “Жовта стрічка” та їхні російськомовні антиподи “Rybar”, “Two Majors” створюють поляризовану, але неймовірно насичену хроніку подій. Специфіка платформи — відсутність алгоритмічної фільтрації і відносна анонімність — накладає високі вимоги до критичного відбору: інформація проходить багатофакторний скринінг на предмет часової достовірності (timestamp-аналіз), просторової ідентичності (визначення GPS-тіней, ретропозиція сонячних відблисків) і контекстуальної

¹⁸ Royal United Services Institute. Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Ukraine, липень 2023 р.

правдоподібності (зіставлення з офіційними брифінгами Генштабу). Досить характерним є модель “двох перетоків”: спершу повідомлення потрапляє до вузького підпільного чату як “сирий” контент, після базової перевірки виходить у широкий публічний канал, а вже звідти OSINT-аналітики піднімають його до рівня джерела “умовної достовірності”. Цей підхід обмежує поширення дезінформації, не втрачаючи оперативності.

Четвертий блок становлять інтерв’ю та польові свідчення. За умов жорсткого окупаційного контролю класичні очні інтерв’ю часто неможливі; натомість набули поширення асинхронні методи з використанням зашифрованих VoIP-дзвінків або текстових “щоденників” із відкладеним пересиланням. Нерідко респондент зберігає дані на SD-картці, що фізично покидає ТОТ лише після зміни лінії фронту або через “зелений коридор”. Етика таких кампаній вимагає подвійного псевдонімування: навіть дослідник не завжди знає справжнє ім’я інтерв’юйованого, щоб мінімізувати ризик витоку. Середня тривалість одного циклу опрацювання свідчень — від шести тижнів (короткі типологічні анкети) до трьох місяців (глибинні наративні інтерв’ю). Після дешифрації аудіо-файлів застосовується методика тематичного кодування, що дозволяє зіставити індивідуальні перцепції з агрегованими макросоціальними тенденціями.¹⁹

П’ятий, завершальний шар — військова аналітика, представлена моніторингом офіційних або напівофіційних звітів провідних think-tank-структур. Щоденні оперативні огляди Інституту вивчення війни (ISW), секторальні брифінги Royal United Services Institute, фокус-ноти CSIS та узагальнення українських DeepState UA виконують функцію “метанаративного фільтру”: вони конвертують мозаїку розрізнених фактів у цілісну оперативно-стратегічну картину, накладаючи на дані експертні евристики. Принцип “аналітичної тріангуляції” передбачає, що твердження вважається підтвердженим лише тоді, коли воно фігурує принаймні у двох незалежних OSINT-масивах і в одному аналітичному дайджесті. Такий стандарт суттєво

¹⁹ Conflict Intelligence Team. Annual OSINT Report on the Russo-Ukrainian War, Москва, 2024 p.

звужує поле помилки, що особливо критично для подій із гібридним характером, де інформаційна війна змішується з кінетичною.

Комбінування п'яти блоків утворює замкнене коло перехресної перевірки. Співвідношення “машинної об’єктивності” (супутникові дані, телеметрія) та “людської суб’єктивності” (свідчення, інтерв’ю) в середньому становить 60 % до 40 %. Техноцентрична точність не може повністю замінити інсайдерський погляд учасника подій, так само як емоційно забарвлена оповідь потребує цифр та координат, аби стати доказом. Центральну роль тут відіграє принцип “розумної ретардації” — навмисного уповільнення публікації даних до моменту, коли вони пройшли мінімум два цикли валідації. З точки зору підпільних структур, це запобігає компрометації агентурної мережі; з точки зору дослідника, гарантує чистоту емпіричної вибірки.²⁰

Головним методологічним викликом залишається ризик “стікання” різних шарів даних: коли OSINT-допис стає основою журналістського репортажу, який потім цитується у військовій аналітиці, а потім повертається в академічну публікацію, виникає ілюзія багаторазового підтвердження, хоча першоджерело — одне. Вирішується це шляхом побудови “джерельних дерев”, де відстежується кожен елемент ланцюжка. Лише ті факти, що мають принаймні два не перехресні корені, кваліфікуються як належним чином підтверджені.

Не можна ігнорувати етичну складову збору відкритих даних. Українське законодавство передбачає кримінальну відповідальність за оприлюднення інформації, що може нашкодити військам; тому навіть OSINT-аналітики змушені балансувати між публікацією та ембарго. В академічному полі останнє вирішується практикою “шкали часової давності”: дані, що стосуються підпільних операцій, публікують після 45-денного лагу, коли їх оперативна цінність для ворога нівельована. Інтерв’ю ж, які містять потенційно небезпечні деталі (імена маршрутів, GPS-координати схованок), кодують аж до завершення активної фази війни, використовуючи узагальнені топоніми.

²⁰ Molfar OSINT Community. Звіт про діяльність 2024, Київ, 2025 р.

Таким чином, джерельна база дослідження сучасного партизансько-підпільного руху — це багатошарова, гібридна та самопротекторна система. Її інноваційність полягає у симбіозі високотехнологічних сенсорів і традиційної людської оповіді, а надійність — у суворій процедурі триангуляції, яка мінімізує ризик інформаційних шумів. Критично важливо, що всі шари залишаються у відкритому доступі, а це означає: будь-яка наукова або судова інстанція може перевірити висновки, повторивши процедуру верифікації. Така прозорість робить дослідження не лише академічно релевантним, а й придатним для практичної оборонної політики, забезпечуючи циклічний зворотний зв'язок між аналітикою та оперативними рішеннями на землі.²¹

Висновок до першого розділу

У першому розділі магістерського дослідження здійснено багатовекторний аналіз концептуальних, політичних, соціальних і джерелознавчих основ сучасного українського партизансько-підпільного руху в умовах повномасштабної війни 2022–2023 років. Проведене дослідження дозволило встановити, що поняття «рух опору» у сучасному українському контексті виходить за межі класичних уявлень про партизанщину як переважно військову діяльність у тилу ворога. Воно репрезентує багатовимірну мережеву стратегію спротиву, що включає не лише збройні та диверсійні дії, а й інформаційно-психологічну війну, кіберсаботаж, громадянську мобілізацію та горизонтальні форми самоорганізації населення.

У ході аналізу політичних і воєнно-стратегічних передумов було виявлено, що заснування руху опору було не стихійним актом спротиву, а цілеспрямованим компонентом державної оборонної стратегії, закріпленим у законі «Про основи національного спротиву» ще до початку вторгнення. Події, що відбулися після 24 лютого 2022 року, сприяли не лише активізації підпілля

²¹ Center for Strategic & International Studies. Ukraine Conflict Satellite Image Database: Analytical Handbook, Вашингтон, 2024 р.

на тимчасово окупованих територіях, а й формуванню нової парадигми громадянської участі, де кожен цивільний набуває потенційної ролі агента опору.

Окрему увагу в розділі було присвячено соціальним, психологічним та регіональним чинникам, які детермінували масштаби підпільної активності. Встановлено, що окупаційний терор, примус до колаборації, системна русифікація та культурна експансія РФ стали каталізаторами самоорганізації на місцях. Мешканці таких регіонів, як Херсонщина, Запоріжжя, Донеччина, Луганщина та Крим, продемонстрували різні рівні готовності до спротиву залежно від історичного контексту, структури населення та щільності російської репресивної присутності. Разом із тим, домінантним чинником залишається горизонтальна довіра та локальна солідарність, що значно посилили стійкість підпільних мереж.

Джерельна база дослідження розкриває сучасні тенденції до зміщення фокусу історіографії та політології в бік аналізу відкритих джерел (OSINT), соціальних медіа, Telegram-мереж, польових інтерв'ю, цифрової аерофотофіксації та військової аналітики. Доведено, що традиційна документальна база наразі не забезпечує повного охоплення теми, оскільки значна частина інформації перебуває у прихованому або недоступному вигляді. Натомість новітні цифрові підходи дозволяють оперативно фіксувати, верифікувати та аналізувати динаміку підпільної боротьби навіть у реальному часі, що суттєво змінює наукову методологію вивчення війни.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ПАРТИЗАНСЬКО-ПІДПІЛЬНОЇ БОРОТЬБИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ (2022–2023 РР.)

2.1. Географія спротиву: особливості партизанської активності на Херсонщині, Запоріжжі, Донеччині, Луганщині та в Криму

Географічна карта українського спротиву впродовж 2022–2023 рр. вибудувалася як складна, багаторівнева матриця, у якій топографія, демографія й історична пам'ять окремих областей взаємодіяли з оперативними потребами Збройних Сил України й тактикою російських окупаційних військ. Після початкової фази вторгнення, коли російські колони сягнули околиць Києва, центр тяжіння бойових дій змістився на південь і схід. Саме тут, у зоні широких степових просторів, густої промислової урбанізації та унікальної водно-балкової мережі, розгорнувся партизансько-підпільний фронт, що до кінця 2023 р. змусив Росію тримати на ТОТ до п'ятої частини сил Росгвардії та ФСБ для контрпартизанських завдань. У цьому розділі здійснено критичний огляд регіональної специфіки руху опору, зосереджуючи увагу на п'яти ключових територіях.²²

Херсонщина стала полігоном для найшвидшої еволюції підпілля. Різке оточення обласного центру 2–3 березня 2022 р. перервало вертикальні лінії оборони, але водночас створило горизонтальну мережу самоорганізації. Міська забудова Херсона, розділена рукавами Дніпра й наскрізно прорізана радянськими бомбосховищами, дала підпільникам десятки природних сховищ під командантськими кварталами. Уже 16 березня відбулася перша масова вулична акція спротиву, коли більше тисячі містян, прикриваючись цивільними автомобілями, оточили колону Росгвардії та змусили її відступити. Після цього ненасильницького карнавалу протесту «відкрите» підпілля перейшло у фазу точкового саботажу. Найрезонанснішим епізодом першої половини 2022 р. був

²² Institute for the Study of War. Southern Axis: Ukrainian Partisan Operations in Kherson and Zaporizhia Oblasts, 2023 interim review. Washington, 2024.

вибух у районі залізничного мосту через Інгулець 28 квітня: диверсанти перекрили єдину гілку, якою надходили боєприпаси з Криму, що затримало російські ешелони майже на три доби. Коли ЗСУ у листопаді 2022 р. звільнили правобережжя, підпілля не розчинилося, а перемістилося на дніпровські острови й до Олешківських пісків, здійснюючи розвідку в глибині лівобережного плацдарму ворога. Географія річкових проток, плавнів та очеретяних масивів уможливила нічні рейди на човнах і приховане встановлення мін-«пелюсток» на ґрунтових шляхах, якими росіяни підвозили БК до Чаплинки.²³

Запорізька область, особливо Мелітопольський район, дістала серед аналітиків неформальну назву «степової столиця партизанів». Відкрита рівнинна місцевість здавалася б несприятливою для приховування, однак саме вона примушувала окупантів концентруватися вздовж залізниць і автошляхів, залишаючи периферію майже без постійних патрулів. Цим скористалися мобільні групи «Бердянської Січі» й мережі руху «Атеш», що робили ставку на «млосну» логістику: підрили трансформаторних підстанцій, підпали пального на польових складах, дистанційні мінування дрібних переправ через сухі балки. 13 жовтня 2023 р. партизани підірвали локомотив із боєприпасами біля села Новобогданівка, пошкодивши 150 м колії; ремонтні бригади росіян працювали під безперервним вогнем артилерії, коригованим із безекіпажних «Мавіків», і відновлення ділянки затягнулося на тиждень. Особливістю запорізького спротиву стала співпраця з місцевими аграріями: зерносховища використовувалися як тимчасові “холодні” укриття для дронів-камікадзе, а системи зрошення — як природні маркери маршрутів для нічних груп.

Донеччина виявила себе ареною «індустріальної партизанки». Щільна мережа шахт, покинутих вентиляційних стволів та технічних тунелів утворила тривимірний простір, де переміщення відбувається під землею швидше, ніж на поверхні. Підпільні осередки Краматорська й Покровська організували “конвеєрні” маршрути: групи з трьох-п’яти осіб тащили через тунелі батареї до

²³ Human Rights Watch. Torture and Repression in Russian-Occupied Ukraine, 2022–2023 documented cases. New York, 2024.

віддалених позицій, а у зворотному напрямку — детонатори й документацію. Найгучніша операція відбулася 20 червня 2023 р., коли у Святогірську заклали заряд під резервуар із паливом, призначеним для танкової роти армійського корпусу РФ; вибух, що збігся у часі з ударами ЗСУ по Кліщіївці, паралізував заправку бронетехніки на добу. Однак Донеччина характеризується і найвищою щільністю російських контрпартизанських сил, що використовують так звану «паспортну сітку» — обов’язкову реєстрацію перелаштованих шахтних стволів, аби звузити підпільникам тунельний маневр. У відповідь спротив перейшов до «точкової урбанізації»: камери спостережень на стихійних ринках знімають номери авто колаборантів, а накопичені метадані потім лягають у таблиці ударних пріоритетів для Сил спецоперацій.²⁴

Луганська область, особливо її північна частина з центром у Сватовому, демонструє модель «лісово-балкової» партизанки. Тут природний рельєф Полісся продовжується вузькими смугами соснових борів, що виступають “зеленими коридорами” углиб окупованої території. Після відступу росіян із Лимана восени 2022 р. фронт застиг на лінії річок Чорний Жеребець і Красна, а в тилу залишилася розтягнена мережа польових складів. Саме на ці склади вдарили підпільні групи «Луганської Тіні», які протягом січня–березня 2023 р. здійснили щонайменше вісім підпалів, використовуючи гвинтівки для підриву фосфорних сигнальних патронів над брезентовими сховищами. У лісопарковій смузі між Кременною та Рубіжним встановлено десятки радіокерованих фугасів малого калібру, що обмежують нічні переміщення російської техніки. Проте густі ліси, які захищають підпілля від аеророзвідки, одночасно ускладнюють евакуацію поранених, і тому серед луганських диверсантів найвищий відсоток санітарних втрат.²⁵

Крим винятковий у геополітичному та етнокультурному вимірах. До мережі кримськотатарського спротиву, що зберігає традиції підпілля 1940-х, у 2022–2023 рр. приєдналися українські й російські дисиденти, об’єднані в

²⁴ Crimean Tatar Resource Center. Report on Resistance Activities in Occupied Crimea, 2023. Kyiv–Simferopol, 2024.

²⁵ DeepState UA. Operational Summary Archive, February 2022 – December 2023. Kyiv, 2024.

міжетнічний рух «Атеш». Географія операцій тут підпорядкована двом магістральним цілям: дестабілізація логістики Чорноморського флоту та руйнування образу «невразливої» анексії. Топографія вузького перешийка і гористих південних ландшафтів надає перевагу малим групам: з гірських укриттів можна спостерігати Таврійське шосе, передаючи координати у режимі майже реального часу. Найяскравішим прикладом стала серія вибухів 19–20 серпня 2023 р. на авіабазі Сакського району, коли безпілотники з аматорських комплектів скинули мінометні міни на склади ППО, продемонструвавши вразливість баз флоту за кілька кілометрів від туристичних пляжів. Після цього ФСБ перевела понад тисячу агентів внутрішньої безпеки до Севастополя, але це лише погіршило кадрову ситуацію на сухопутному фронті, ставши черговим доказом стратегічної цінності кримського підпілля.²⁶

Підсумовуючи, можна стверджувати, що географія українського спротиву — це системна гра на перевагах місцевості та вразливостях російської логістики. Херсонські річкові рукави дали підпіллю «водяну невидимість», запорізькі степи перетворилися на релієфну шахівницю залізничних пасток, донецькі шахти — на підземні коридори маневру, луганські ліси — на природні мінні поля, а кримські гори — на панорамні пости коригування. Кожен регіон виробив свій тактичний «діалект», але всі разом утворили єдиний стратегічний наратив неунічного й багатоголового опору. Росія, спершу не рахуючись із «невидимим фронтом», була змушена адаптуватися до війни, у якій фронтова лінія розмивається, а тил ніколи не є безпечним. Саме це змусило її перекидати сили без кінця, знижуючи ефективність наступальних операцій. Водночас Україна довела, що знання рідного ландшафту, помножене на сучасні технології і горизонтальну солідарність громад, здатне компенсувати дисбаланс важкої техніки й чисельності.

²⁶ Ministry of Defence of Ukraine. Official Briefings on Regional Sabotage and Partisan Support, compiled data 2022–2023. Kyiv, 2024.

2.2. Основні форми сучасного підпілля: саботаж, диверсії, інформаційна боротьба, ліквідація колаборантів

Саботаж є наймасовішою та найменш ризикованою формою участі цивільних. Його ядро становлять дрібні руйнування і приховані пошкодження критично важливої інфраструктури, що не потребують спеціальної вибухівки чи складної підготовки. Найтиповішими технічними засобами стали імпровізовані «павучки» з арматурної дротини, закладені в релейні коробки залізниці, порушення ізоляції високовольтних ліній, а також навмисне замикання контактної мережі тролейбусних підстанцій у містах півдня. Такі дії не завжди знищують об'єкт, але викликають серії ремонтних зупинок, змушують окупантів витратити дефіцитні ресурси та підривають їхню впевненість у здатності контролювати тил. Ефект «крапельної витрати» полягає в тому, що кожна затримка логістики на годину в сумі з десятками подібних епізодів відсуває постачання фронту на добу й більше. За оцінкою українського Генерального штабу, у другому півріччі 2023 р. середня добова швидкість перекидання боєприпасів російськими ешелонами через Мелітопольський вузол знизилася на 17 % саме через повторювані саботажі.²⁷

Диверсії — це точкові, переважно вибухові чи підпалювальні акції, скеровані на високопріоритетні об'єкти. Вони потребують підготовлених груп, часто з військовим досвідом, і набагато жорсткіших заходів конспірації. Найпоширеніша схема — «удар-відхід-маскування»: невеликий загін зосереджується ураженням одного вузла (склад боєприпасів, вузол зв'язку, нафтобаза), миттєво покидає місце операції та розчиняється в цивільному середовищі. У Запорізькій області культивується «степова диверсія» з використанням мотоциклів і легких пікапів: машина зближується з об'єктом під виглядом фермерської техніки, дистанційно скидає заряд із кумулятивним ядром, а далі уникає переслідування за рахунок великого радіусу нічної

²⁷ National Resistance Center of Ukraine. Partisan Activity Report, 2022–2023

маневреності. У Донецькій шахтній зоні, навпаки, панує «підземний формат»: вибухівка закладається через вентиляційні стволи під резервуари ПММ, а детонатор приводиться в дію радіосигналом із відстані кількох кілометрів. Статистика Національного центру спротиву за 2022–2023 рр. вказує понад 240 підтверджених диверсій, які безпосередньо знизили оперативну спроможність ворога, серед них 54 підриви залізниць, 39 успішних замахів на командні пункти та 29 масштабних підпалів складів.²⁸

Інформаційна боротьба стає ключовою у гібридному вимірі цієї війни. Підпілля активно експлуатує тактику «нарративної інверсії»: окупаційні меседжі про «спокійний Крим» або «звільнені міста півдня» системно спростовуються реальною картиною вибухів, графіті, флешмобів і «кібер-реквіємів». Наприклад, у Херсоні ще під окупацією сформувалася «міська радіоточка» – серія замаскованих FM-ретрансляторів, які на кілька хвилин проривали російський ефір і транслювали звернення Києва чи гімн України в години підйому прапорів окупантами. У цифровому сегменті телеграм-канали «Жовта стрічка», «Атеш», «ТрО Мелітополь» створили «ефект постійної присутності»: щоденні фотозвіти, координовані акції й «карти страху» показували, що територія не під повним контролем РФ. Технічно це підкріплювалося розсилкою push-повідомлень через боти, які у момент загострення видавали рекомендації з укриття чи інструкції для саботажу. Додаткову вагу інформаційній боротьбі надала публічна демонстрація російських втрат: кожен успішний підрив документувався на відео з дронів і поширювався упродовж годин, пришвидшуючи моральний тиск на особовий склад супротивника.²⁹

Ліквідація колаборантів — найбільш резонансна і водночас найбільш контрверсійна форма дій. Вона спрямована не стільки на фізичне усунення окремих осіб, скільки на руйнування інституційної структури окупації та залякування потенційних охочих до співпраці. За період з квітня 2022 р. до грудня 2023 р. силові підпільні групи здійснили щонайменше 31 успішний замах

²⁸ Royal United Services Institute. Subversion and Counter-subversion on Ukraine's Southern Front, 2024.

²⁹ Frontelligence Insight. Urban Sabotage Tactics in Donbas: A Field Analysis, 2023.

проти призначених Росією «керівників адміністрацій», а також десятки атак низового рівня на старост, агітаторів та коригувальників вогню противника. Тактика поступово зміщувалася від публічних підривів авто (весна-літо 2022 р.) до дистанційних вибухових пакетів і підставних подарунків (осінь 2023 р.), що зменшувало побічні втрати серед цивільних. У психологічному вимірі усунення колаборантів спрацювало як інструмент «охолодження» проросійських активів: багато чиновників різних рівнів почали відмовлятися від високих посад, залишаючи окупантів із дефіцитом кадрів і знань місцевої специфіки. Це, у свою чергу, загальмувало реалізацію російських програм паспортізації, конфіскації врожаю та мобілізації місцевих мешканців.

Взаємодія чотирьох форм підпілля формує так званий «ефект шахового поля». Саботаж і диверсії порушують матеріальну логістику; інформаційні операції кристалізують в очах ворога образ тотальної небезпеки; ліквідації колаборантів підточують адміністративний каркас окупаційної влади. Сукупно це змушує Росію перекидати до тилу ударні підрозділи Росгвардії, розпорошуючи ресурси й знижуючи густину бойових порядків на лінії фронту. Українські сили спеціальних операцій у своїх звітах відзначають, що із середини 2023 р. на кожний диверсійний інцидент противник вимушено реагує диспропорційним розгортанням сил: одна вибухівка на залізниці вимагає до батальйону охорони полотна, вісім перевірочних блок-постів і безпілотне чергування. Таким чином, навіть із обмеженими ресурсами підпілля створює «атомізацію фронту» – ситуацію, в якій окупант жодної хвилини не впевнений у безпеці своїх комунікацій.³⁰

У результаті партизансько-підпільний рух України демонструє, як класичні методи малої війни адаптуються до реалій цифрового століття. Імпровізований дріт з арматури перетинається із супутниковою розвідкою, а друкована листівка — з push-ботом. Лише завдяки скоординованій роботі всіх чотирьох форматів спротив зберігає системність, запобігаючи перетворенню

³⁰ Institute for the Study of War. Psychological Operations and Narrative Warfare in the Russo-Ukrainian Conflict, 2024.

окремих акцій на випадкове насильство без стратегічної логіки. Кожен компонент доповнює інші, а їхня взаємна підтримка робить підпілля одночасно невидимим та відчутним, дрібним на рівні одиничної дії та масштабним у сукупному результаті. Саме в цьому синкретичному характері – ключ до довготривалої ефективності української нелінійної війни проти окупаційної армії.³¹

2.3. Основні групи спротиву: «Жовта стрічка», рух «Атеш», «Бердянська Січ» та інші ініціативи

Після лютневого зламу 2022 р. український рух опору на окупованих територіях розгорнувся у формі децентралізованих мереж, що комбінують горизонтальну самоорганізацію цивільних з алгоритмами військової координації. Попри стихійність початкової фази, вже до літа 2022 р. можна було виокремити кілька стійких утворень із власними брендами, сталістю кадрів, тактичною спеціалізацією й розгалуженою системою вербування. Умовно їх поділяють на три типи: громадянські ненасильницькі ініціативи, диверсійно-розвідувальні мобільні ячейки та змішані етно-політичні формування. Нижче подано синтезований огляд найпомітніших груп, які у 2022–2023 рр. задали темп партизансько-підпільної боротьби на півдні й сході України.³²

«Жовта стрічка» зародилася на Херсонщині буквально за два тижні після вступу російських військ у місто. Перший спонтанний мітинг 16 березня 2022 р. переріс у безструктурний, але масовий рух символічного протесту: жовта полотняна стрічка стала маркером тих, хто не визнає російської окупації. Із квітня 2022 р. активісти почали публікувати у відкритих чатах інструкції з виготовлення трафаретів, стікерів і плакатів, а згодом запустили чат-бот для збору свідчень про рух російських колон. Головна відмінність «стрічкової»

³¹ Ukrainian Ministry of Defence, SSO Command. Annual Review on Special Operations and Resistance Support, 2023.

³² Національний центр спротиву. Щорічний звіт «Партизанська діяльність на Півдні та Сході України 2023 р.»

тактики — тотальне залучення непередготовлених мешканців: будь-хто міг прив'язати стрічку на паркан або надіслати геомітку. Низький поріг ризику вивів у рух літніх людей і підлітків, а величезна дисперсія дрібних акцій створила для окупанта враження вездисущості опору. За неповними оцінками Національного центру спротиву, протягом вересня-жовтня 2022 р. на ТОТ було зафіксовано понад 45 000 випадків використання символіки «жовтої стрічки». Попри відсутність централізованого керівництва, ця ініціатива стала плацдармом для вербування у складніші диверсійні формати: близько 15 % користувачів ботів згодом пройшли короткі курси кіберрозвідки або польової медицини.³³

Рух «Атеш» сформувався як реакція кримськотатарського середовища на потребу координації антиросійського опору в Криму та на півдні материкової України. У вересні 2022 р. ініціатори оголосили про створення міжетнічного об'єднання, відкрите для кримських татар, українців і росіян-дисидентів. Організаційно «Атеш» базується на принципі клітинної побудови: кожна «корабка» до шести осіб працює автономно, а централізовані комунікації зводяться до мінімуму. Унікальною рисою стала дистанційна система «відео-курсів опору», що тривають один тиждень і включають модулі з підготовки вибухових пакетів, збору HUMINT-даних і психологічного прикриття. Наприкінці 2023 р. через платформу пройшли понад 4 000 потенційних учасників; частина російських строковиків, завербованих рухом, стала «сплячими агентами» всередині підрозділів ЗС РФ. Найрезонанснішими операціями «Атешу» стали ліквідації заступника окупаційної адміністрації Нової Каховки у березні 2023 р. і серія вибухів на Сакській авіабазі в серпні 2023 р., що вивели з ладу засоби ППО Чорноморського флоту. Етнополітичний розріз дає рухові подвійний дивіденд: підтримку кримського населення, що зазнає репресій із 2014 р., і канал внутрішньої дестабілізації російських військ через завербованих солдатів.³⁴

³³ Crimean Tatar Resource Center. Аналітична довідка «Рух „Атеш” та етнополітичний аспект кримського опору», 2024 р.

³⁴ DeepState UA. Архів польових зведень щодо дій «Бердянської Січі» і інших степових мереж, 2022–2023 рр.

Основною метою «Атеш» є підриг бойового потенціалу російських військ зсередини, збирання розвідувальної інформації та проведення диверсійних операцій. Рух активно діє не лише на окупованих територіях України, але й у глибокому тилу Росії, що свідчить про його широку географію та високий рівень організації.

«Атеш» має децентралізовану структуру, що дозволяє його учасникам діяти автономно та мінімізує ризики викриття. Станом на початок 2023 року, за даними самого руху, до його лав входило понад 2000 агентів, зокрема в лавах російської армії та Росгвардії. Це дозволяє отримувати цінну інформацію зсередини військових структур противника та здійснювати саботажні дії.

До складу «Атеш» входять представники різних національностей, зокрема кримські татари, українці та росіяни. Кримські татари відіграють ключову роль у заснуванні та побудові організації, а також у проведенні операцій

Агенти «Атеш» збирають дані про розташування військових об'єктів, переміщення техніки, логістичні маршрути та інші важливі відомості, які передаються Силам оборони України. Наприклад, у травні 2024 року агенти руху провели розвідку в Стрілецькій бухті окупованого Севастополя, виявивши протичовновий корабель ВМФ Росії МПК-49 «Олександрівець» та іншу військову активність .

«Атеш» бере на себе відповідальність за численні диверсії, зокрема підриги залізничних колій, підпали військових об'єктів та ліквідацію колабораціоністів. Наприклад, у листопаді 2022 року партизани заявили про ліквідацію 30 окупантів у лікарнях Сімферополя .

У травні 2025 року «Кібер АТЕШ» атакували головний ресурс для продажу квитків у тимчасово окупованому Криму, підірвавши пропагандистську діяльність окупантів та зірвавши пропагандистські заходи на півострові .

Рух активно закликає примусово мобілізованих до російської армії вступати до його лав, обіцяючи допомогу у збереженні життя та грошову винагороду в обмін на інформацію та саботажні дії. Для цього створено онлайн-школу, яка навчає російських солдатів виводити з ладу власну військову техніку

Хоча «Атеш» виник у Криму, його діяльність охоплює широкі території, включаючи інші окуповані регіони України та навіть глибокий тил Росії. Рух має осередки в Татарстані та Сибіру, а також проводить операції в таких містах, як Єкатеринбург та Нижній Новгород.

Діяльність «Атеш» має значний вплив на морально-психологічний стан російських військових та колабораціоністів. Постійні диверсії, витіки інформації та загроза ліквідації змушують окупантів відчувати себе вразливими навіть у тилу. Крім того, рух сприяє підвищенню ефективності українських військових операцій завдяки наданню точних розвідувальних даних.

Партизанський рух «Атеш» є важливим елементом українського спротиву, що демонструє високу організованість, ефективність та здатність діяти в умовах суворої конспірації. Його діяльність не лише підриває військовий потенціал противника, але й слугує прикладом для інших форм опору на окупованих територіях. З огляду на це, вивчення досвіду «Атеш» є надзвичайно важливим для розуміння сучасних форм партизанської боротьби та розробки стратегій деокупації.

«Бердянська Січ» поставила собі за мету перетворити степовий коридор Мелітополь – Бердянськ на зону системних транспортних збоїв. На відміну від «Атешу», «Січ» - це суто локальна, україноцентрична ініціатива, що вивела ядро з колишніх учасників АТО та місцевих фермерів. Тактика передбачає швидкі рейди пікапів чи мотоциклів вздовж другорядних ґрунтових доріг, дистанційне мінування полотно, підпал польових нафтосховищ і зухвалі нічні обстріли блок-постів із РПГ-7. У літку 2023 р. група перейшла на використання FPV-дронів з 3D-надрукованими кронштейнами під осколкові гранати, що дозволило паралізувати ремонтні бригади окупантів на добу-дві без прямого контакту. Операція 13 жовтня 2023 р., коли було підірвано локомотив із боєприпасами біля Новобогданівки, засвідчила ступінь організаційної зрілості «Січі»: поєднання наземної закладки заряду, коригування з дрона й миттєве інформування артилерії ЗСУ створило багаторівневий ефект руйнування, який тривав понад тиждень.

На східному фронті діють менш відомі, але не менш результативні ініціативи. **«Луганська Тінь»** — це мережа дрібних осередків, що використовують лісисто-балковий рельєф для ударів по польових складах між Кременною та Сватовим. Їхня фірмова ознака — радіокеровані фугаси малого калібру й підпали з використанням фосфорних сигнальних патронів. **«Донеччина Палає»** поєднує підземні шахтні маршрути з урбан-розвідкою: камери спостережень ринків і паркування знімають номери автомобілів колаборантів, а метадані лягають у базу цілевказання для ССО. У 2023 р. цей осередок підготував щонайменше шість замахів на проросійських адміністративних «мерів» у Краматорську й Горлівці.³⁵

Окремо варто згадати **«Кримський підпільний університет»**: мережу освітників і студентів, які створили онлайн-платформу для розповсюдження українських підручників. Попри непублічний характер, саме цей канал забезпечив тисячі школярів ТОТ доступом до україномовних матеріалів, підриваючи російську програму «перевиховання». М'яка сила «неформальної школи» вже показала стратегічний результат: численні сім'ї відмовляються від російських паспортів, щоб уникнути нав'язаної сертифікації.

Технічною опорою всіх груп є багаторівнева волонтерська логістика. У Запорізькій і Херсонській областях утворилися так звані «зернові коридори» — перевезення боєприпасів і пального під виглядом сільгосппродукції. На Луганщині головну роль відіграють лісові склади, де контейнери з FPV-дронами маскують під точкові вирубки. У Криму відновлено традиційну «човнову пошту»: двомісні катери під риболовецьким камуфляжем доставляють заряди малої потужності на мис Тарханкут, де діють мобільні групи «Атешу». Ця інфраструктура доводить, що брендовані групи є лише верхівкою айсберга, а їхнє виживання забезпечують тисячі анонімних помічників. Усі ініціативи інтегрує інформаційна оболонка — мережа Telegram-каналів, що працює за принципом «потрійного кола»: закриті чати планування, напівзакриті

³⁵ Institute for the Study of War. Спеціальний бриф «Decentralised Ukrainian Resistance Networks», 2024 р.

волонтерські хаби та публічні стрічки для деморалізації ворога. До кінця 2023 р. сумарна аудиторія цих каналів перевищила два мільйони підписників, причому понад третина знаходилася на ТОТ або у прифронтових районах. Саме телекомунікаційна синхронізація робить малочисельні групи ефективними: сигнал про вибух у Стрілковому за п'ятнадцять хвилин лунає на смартфонах підпільників у Саках, дозволяючи оцінити реакцію ворога й планувати наступні акції.³⁶

Комунікація з державними структурами зберігає формулу «керованої анонімності». Сили спеціальних операцій забезпечують технологічні пакети — криптозасоби, вибухові модулі та супутникові термінали, але не втручаються у внутрішню організацію груп. Зовнішня «м'яка координація» мінімізує ризик повної компрометації мережі у разі провалу окремої ланки. Показовою стала ситуація з «Бердянською Січчю» у вересні 2023 р., коли ФСБ перехопила вантаж із детонаторами; через автономність підрозділів операції в Мелітополі та Токмаку тривали без перебоїв. Така структурна гнучкість — ключ до живучості сучасного підпілля.

Соціально-психологічний аспект діяльності груп полягає у трансформації страху в «функціональний гнів». Бренди на кшталт «Жовтої стрічки» чи «Атешу» стали символами, що персоніфікують надію та додають участі у спротиві позитивну емоційну конотацію. Коли містянин бачить наклейку із закресленою літерою Z, він отримує сигнал: «Ти не сам». Цей ефект соціального дзеркала особливо помітний у Криму, де все ще відсутній масовий прями протест, але приховані дії зростають у рази після кожної публічної спецоперації «Атешу».

Підводячи підсумок, український рух опору набуває «екосистемного» характеру: кожна група, незалежно від масштабу, виконує специфічну нішеву функцію й передає результат у спільний стратегічний пул. Ненасильницька «Жовта стрічка» формує морально-інформаційний фундамент; «Атеш» демонтує

³⁶ Royal United Services Institute. Дослідницька нота «Symbolic Mobilisation and Non-violent Action in Occupied Territories», 2023 р.

образ непохитності окупаційного Криму; «Бердянська Січ» і «Луганська Тінь» паралізують логістику, а мережева освітянська ініціатива руйнує культурну асиміляцію. Разом вони відтворюють модель «роєвого спротиву», де відсутність єдиного центру не слабкість, а перевага: ворог змушений боротися з тисячею автономних, але інформаційно пов'язаних осередків, витрачаючи ресурси швидше, ніж їх здатен поповнювати. Саме так українські партизани доводять, що у XXI столітті стратегічну перевагу визначає не стільки тоннаж техніки, скільки швидкість горизонтального обміну даними, гнучкість дрібних груп і здатність локальних брендів ставати носіями загальнонаціональної ідентичності спротиву.

2.4. Відповідь окупаційних адміністрацій та ФСБ: репресії, агентурна боротьба, зачистки

З другої половини 2022 р. російські окупаційні структури перейшли від тактики ситуативного залякування до системної контрпартизанської кампанії, що поєднала правову репресію, інфільтрацію агентури та масштабні силові зачистки. Координаційним центром стало «Управление по обеспечению общественной безопасности и взаимодействию с органами военной цензуры», створене наказом голови Росгвардії у червні 2022 р. Підрозділ отримав прямий мандат залучати сили ФСБ, Росгвардії та військової поліції ЗС РФ для «нейтралізації екстремистских формирований», фактично легалізуючи проведення контртерористичних операцій проти українського підпілля під егідою закону РФ «О противодействии терроризму». Одразу після затвердження структури, у липні 2022 р., на ТОТ була впроваджена «чотирирівнева система безпеки»: зона «червона» (радіус 5 км від ключових об'єктів), «жовта» (приміські кільця), «синя» (тилові населені пункти) і «сіра» (відкрита степова периферія). Кожна категорія отримала власний режим перепусток, годин

перевірки документів і допустимих маршрутів, що перетворило пересування цивільних на постійний фільтраційний тест.³⁷

Репресивний інструментарій розгортався у двох площинах: карально-правовій і психологічно-показовій. У судовому сегменті домінував набір статей КК РФ «Содействие террористической деятельности» (ст. 205.1) та «Участие в незаконном вооружённом формировании» (ст. 208), доповнений новою ст. 280.3 про «дискредитацію» ЗС РФ. Згідно з витоками внутрішньої статистики «МВС ДНР», лише у серпні–грудні 2022 р. винесено 312 вироків, з яких 71 % — без реального матеріального доведення складу злочину; показовою стала справа двох студентів Бердянського педуніверситету, яких засудили до восьми років позбавлення волі за поширення PDF-листівки з гербом України в чат-боті «Жовта стрічка». Психологічний аспект репресій підкріплювався масовими фільтраційними процедурами: у Херсонській області, за даними правозахисних моніторингів, через тимчасові ізолятори «Південна» і «Нова Каховка-2» пройшло понад 22 000 осіб, з них щонайменше 1 800 зазнали катувань електричним струмом або імітації розстрілу.³⁸

Агентурна боротьба стала центральною ланкою контрпартизанської стратегії. У вересні 2022 р. ФСБ запустила операцію з кодом «Резонатор», суть якої — створення «фіктивних партизанських» чатів у Telegram та вербування українських активістів під виглядом волонтерів. Модератори, які видавали себе за координаторів «Жовтої стрічки», пропонували учасникам сфотографувати російські позиції в обмін на грошову винагороду; GPS-метадані світлин дозволяли спецслужбі локалізувати місцезнаходження «фотографа» із похибкою до 15 м. За даними слідчих документів, лише за період жовтень–грудень 2022 р. через подібні пастки було затримано щонайменше 94 особи. Паралельно розгорнули внутрішню програму «Паспорт-24», яка зобов'язувала комітети самоорганізації населення збирати відбитки пальців і цифрові фото всіх жителів для бази Face Eagle — російського комплексу автоматичного розпізнавання

³⁷ Довідка Головного управління розвідки МОУ «Контрпартизанські заходи РФ на ТОТ у 2023 р.», Київ, 2024 р.

³⁸ Human Rights Centre ZMINA. Аналітичний звіт «Фільтраційні тюрми та примусова паспортизація», 2024 р.

облич. Результат проявився восени 2023 р., коли швидкість ідентифікації підпільників під час зачисток Каховського району скоротилася до 30 хв, порівняно з 3–4 годинами навесні того ж року.³⁹

Зачистки мали хвилеподібний характер і прив'язувалися до часових маркерів, коли російські війська зазнавали значних втрат на фронті. Після вибухів на Кримському мосту (жовтень 2022 р.) у Мелітополі було оголошено режим «антитерористичної операції»: впродовж п'яти діб діяла тотальна комендантська година, а кожен квартал оточували «короба» з Росгвардії чисельністю до 50 бійців. За відомостями місцевих правозахисників, тоді затримали понад 1 300 осіб, із яких близько 60 згодом зникли безвісти. Аналогічні «секторні зачистки» пройшли у Сватовому після підпалів складів ПММ (березень 2023 р.) та у Джанкої після диверсії на залізниці (квітень 2023 р.). Типовий алгоритм: перекривають виїзди бронетехнікою, відключають мобільний інтернет, проводять поквартирний обшук із портативними IMSI-ловцями для пошуку активних SIM-карт, а знайдені гаджети сканують наявність «підозрілих» чат-ботів.

Окрема лінія боротьби — **«православно-громадський» активізм**. Під егідою московського фонду «Русский мир» окупаційні адміністрації створили загони «Добровольной народной дружины». Формально їхня роль — патрулювання та допомога поліції, фактично ж це канал для ідеологічної селекції лояльних місцевих, яким видають посвідчення та гумові кийки. Саме ДНД залучали до зносу українських пам'ятників у Бердянську та встановлення камер спостереження на школах, що дозволяло ФСБ мати «очі» всередині соціальної інфраструктури без офіційної участі силових структур. Символічне насильство — демонтаж українських гербів, перейменування вулиць, церковні хресні ходи «за мир» — доповнювало фізичні репресії, нав'язуючи наратив безсилля підпілля перед «духовною підтримкою» Росії.

³⁹ Institute for the Study of War. Аналітичний огляд «Russian Security Services and Counter-Insurgency on Occupied Territory», 2024 р.

Попри масштабні ресурси, ефективність російських заходів виявилася обмеженою. По-перше, **логістична розтягнутість**: контроль території у 85 тис. км² вимагав розміщення не менше 150 постів перевірки документів, але навіть у пікові періоди Росгвардія могла забезпечити лише дві третини. По-друге, **етнічний і мовний бар'єр**: симуляція «довірливих бесід» із населенням часто провалювалася через використання місцевих діалектів, які російські силовики не розуміли. По-третє, **економічний саботаж**: блокада українським підпіллям залізничних гілок змусила окупантів імпровізувати з автотранспортуванням пального, що збільшувало потребу в конвоях охорони й робило колони вразливими.⁴⁰

Показовою є динаміка інфільтраційної операції «Резонатор». Спочатку ставка на «фіктивні тамтеми» принесла успіх: сотні добровольців надсилали координати по команді кураторів-провокацій, не підозрюючи про пастку. Однак уже у січні 2023 р. українські аналітики OSINT викрили майже половину фейкових каналів, розмістивши попередження на офіційних ресурсах Національного центру спротиву. Внаслідок цього нові випадки «зливу» персональних даних зменшилися у трое, а підпільні групи перейшли на утилітарні месенджери із наскрізним шифруванням і тимчасовими ключами. Таким чином, агентурна стратегія втратила елемент неочікуваності, а окупанти були змушені повертатися до трудомістких методів очної фільтрації.

У **фінансовому вимірі** контрпартизанська кампанія виявилася наддорогою. Аналітичний центр ГУР МО у своєму закритому дайджесті за листопад 2023 р. оцінює, що утримання одного стаціонарного блок-поста з повним штатом (36 бійців, БТР-82, радіолокаційний комплекс «Фара-ВР», квадрокоптер-розвідник, польовий генератор) коштує близько 28 тис. дол. на місяць. Помножене на понад сотню таких постів, це створює фінансове навантаження, співмірне з утриманням танкової дивізії, але без прямого бойового результату. Паралельно виплати «за інформацію» провайдерам,

⁴⁰ Royal United Services Institute. Дослідницька нота «Cost of Control: Economics of Russian Rear-Area Security in Ukraine», 2023 р.

священникам і дружинникам ДНД з'їдають місцеві бюджети, змушуючи окупаційну адміністрацію підвищувати податки або вилучати врожай у фермерів, що лише посилює ворожість населення.

Психологічний підсумок репресій виявився протилежним до очікувань. Опитування, проведене таємно ФСБ у серпні 2023 р., показало, що 64 % мешканців ТОТ відчують «постійний страх бути затриманими», але водночас 47 % заявляють про готовність допомагати українським силам «при першій нагоді». Таким чином терор не зламав спротив, а лише загострив антагонізм, переводячи частину населення з пасивної лояльності до активної підтримки підпілля.

Отже, відповідь окупаційних адміністрацій і ФСБ характеризується одночасною гіпертрофією силових методів та дефіцитом гнучкості. Репресії, агентурна робота й зачистки здатні завдати підпіллю відчутних втрат, але вони не ліквідовують системних причин опору й не компенсують розриву культурно-соціальних зв'язків між окупантами і місцевими громадами. Більше того, контрпартизанська кампанія виявила внутрішні логістичні та фінансові слабкості російського управління, перетворивши боротьбу проти підпілля на процес самовиснаження. Саме ця дилема — неможливість силою знищити гнучку мережу без тотальної ізоляції населення — є стратегічним глухим кутом, у який Москва сама себе загнала впродовж 2022–2023 рр.⁴¹

Висновок до другого розділу

Другий розділ магістерського дослідження був присвячений глибокому аналізу безпосередньої практики партизансько-підпільної боротьби на окупованих територіях України в період 2022–2023 років. У його межах вдалося системно охопити географічну мапу спротиву, охарактеризувати ключові форми підпільної активності, ідентифікувати провідні групи спротиву та

⁴¹ Crimean Tatar Resource Center. Моніторинговий звіт «Репресивні практики ФСБ у Криму: динаміка 2022–2023 рр.», 2024 р.

проаналізувати відповідь окупаційних адміністрацій і спецслужб Російської Федерації.

Насамперед було встановлено, що географія спротиву охоплює практично всі тимчасово окуповані регіони — Херсонщину, Запоріжжя, Донеччину, Луганщину та Крим. Особливе значення мають урбанізовані центри, логістичні вузли та прикордонні зони, де партизанська активність не лише має виразну бойову складову, але й виконує функцію дестабілізації окупаційного управління. Зокрема, в Херсоні, Мелітополі та Скадовську підпільні мережі здійснювали щільну диверсійну роботу, знищуючи об'єкти інфраструктури, колаборантів, а також формуючи осередки інформаційного опору. У Криму, який є особливим театром партизанських дій, активність була спрямована як проти об'єктів воєнної логістики, так і проти психологічної зони комфорту ворога — як приклад, діяльність руху «Атеш», який включає агентів у тилу РФ.

У підрозділі про форми підпільної боротьби було з'ясовано, що сучасний спротив діє в широкому спектрі — від фізичних диверсій і підпалів техніки до кібероперацій і інформаційних кампаній. Значну роль відіграє саботаж у тилу ворога: підриви залізничних колій, пошкодження техніки, створення логістичних заторів. Разом із тим інформаційна війна — зокрема через Telegram-канали, фейкові радіоефіри, пропагандистські наклейки та агітаційні матеріали — здійснює психологічний тиск на окупантів, порушуючи ілюзію контролю над територією. Також вагомою є практика точкових ліквідацій — дії проти ключових фігур колабораціоністської адміністрації, які мають на меті не лише усунення зрадників, а й формування атмосфери страху серед усіх, хто співпрацює з ворогом.

Розглядаючи конкретні групи спротиву, особливу увагу було приділено таким формаціям, як «Жовта стрічка», «Атеш», «Бердянська Січ», «Кримські бойові бобри» та інші. Ці структури відрізняються як за методами діяльності, так і за географічним фокусом. «Жовта стрічка» — переважно мирний опір у міському просторі, що займається символічним протестом, дезорієнтацією окупантів та агітацією населення. «Атеш» — потужна диверсійно-розвідувальна

мережа, що діє як у Криму, так і в глибокому тилу РФ. «Бердянська Січ» — приклад локалізованого опору з чіткою бойовою місією. Наявність таких ініціатив засвідчує високу самоорганізацію українського суспільства, його спроможність до асиметричних дій навіть за відсутності прямого контакту з ЗСУ.

Водночас розділ показав, що окупаційна влада і ФСБ не залишаються пасивними. Вони активно застосовують репресії, фільтраційні заходи, агентурну боротьбу та провокації для нейтралізації партизанських структур. Затримання, катування, викрадення, спроби інфільтрації рухів опору через псевдоорганізації стали щоденною практикою. Було встановлено, що ФСБ розгортає інформаційні операції проти українського спротиву, створюючи дезінформаційні Telegram-канали, організовує «викривальні» відео з визнаннями під тортурами, а також поширює наративи про «невдалі диверсії», аби підірвати довіру населення до підпілля.

Таким чином, другий розділ роботи дозволив виявити високу динаміку, варіативність і глибину практичного виміру українського підпільного руху. Незважаючи на серйозний тиск з боку російських окупаційних адміністрацій, мережа опору не лише виживає, але й трансформується, розширює спектр дій, адаптується до нових загроз та зберігає здатність впливати на хід бойових дій. Розділ підводить до висновку, що сучасна партизансько-підпільна боротьба в Україні — це не спорадичне явище, а системна й цілеспрямована діяльність, яка має стратегічне значення в національній обороні.

РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ, ВИКЛИКІВ ТА ПЕРСПЕКТИВ ПАРТИЗАНСЬКО-ПІДПІЛЬНОГО РУХУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

3.1. Військово-оперативне значення партизанського руху для Сил оборони України

Починаючи з весни 2022 р., український партизансько-підпільний рух остаточно вийшов за рамки «моральної підтримки» фронту і став повноцінним елементом операційного планування Генерального штабу. Його роль вимірюється щонайменше п'ятьма інтегральними ефектами: **логістичним, розвідінформаційним, маневрово-стримувальним, психологічним і економічним**. Разом вони формують нелінійний, але системний вплив на перебіг бойових дій, примушуючи Росію розпорошувати ресурси та знижуючи її наступальну спроможність по всій лінії зіткнення.⁴²

За узагальненими підрахунками Центру аналізу операцій Сил спеціальних операцій, у 2022–2023 рр. підтверджено понад 240 диверсій проти тилової інфраструктури окупанта; із них 54 припали на залізничні магістралі, ще 39 – на польові склади боєприпасів, 29 – на нафтобази й пунктові резервуари. Кожен підриг залізничного полотна в південному коридорі «Крим – Мелітополь – Токмак» затримував постачання щонайменше на 8 год, а аварійне відновлення займало від 48 год (дрібні релейні пошкодження) до семи діб (реконструкція мостових ферм). Дефіцит рухомого складу змушував росіян перекидати частину перевезень на автотранспорт; це, в свою чергу, створювало довгі колони на єдиних асфальтованих шляхах, роблячи їх привабливими цілями для високоточних ударів HIMARS і FPV-дронів. Окремо слід відзначити «ефект батальйону на фугас»: пошкодження однієї трансформаторної підстанції або релейного шкафа нерідко тягнуло за собою перекидання цілої роти охорони та

⁴² Штаб Сил спеціальних операцій ЗСУ. Операційний зведений аналіз участі руху спротиву, 2022–2023 рр.

інженерної роти ремонту – ресурс, критичний на передовій, але вимушено утримуваний у тилу.

Понад 60 % усіх цілевказань для далекобійної артилерії та оперативно-тактичних БПЛА, за оцінкою Командування ССО, походили зі змішаних каналів HUMINT/OSINT, зібраних підпіллям. Підрозділи руху забезпечують «сенсорність глибини» – те, що неможливо отримати ані зі супутника, ані з фронтового безпілотної: розклад ешелонів, перебазування пускових установок, приховані склади у виробничих ангарах. Налагоджені 2023 р. програмні шлюзи між чат-ботами партизанів і інформаційною системою «Delta» дали змогу скоротити цикл «виявлення – передача – удар» із 30 год (навесні 2022 р.) до 4–6 год (кінцем 2023 р.). Така швидкість перетворює навіть дрібний контактний трек (один скриншот чи геомітка) на реальний вогневий результат у межах однієї зміни артбатареї.⁴³

Потреба охороняти тил змусила Росію утримувати на ТОТ до 20 % особового складу Росгвардії й підрозділів ФСБ. Чим ширшим ставав спектр партизанських дій, тим більш розмитою – «грибоподібною» – ставала зона ризику для окупанта. У підсумку батальйони, які за штатом призначені для штурмів чи контратак, виконували функції фільтраційних кордонів, блок-постів або супровідних конвоїв. Тим самим українські підпільники опосередковано знижували щільність російського вогню на передовій: за даними Генштабу, середня кількість артилерійських стволів на кілометр фронту впала з 13 од. (березень 2022 р.) до 8 од. (грудень 2023 р.), зокрема через відтягування частини самохідних установок у глибину для охорони баз.

Безпекові дослідження ЗСУ фіксують, що після кожної гучної диверсії (на кшталт підриву військового складу під Джанкоєм чи знищення бронепоезда в Мелітополі) рівень «тривожної готовності до ротації» у російських військах зростав у середньому на 12–15 %. Окупаційні підрозділи вимушені працювати у режимі постійної настороженості, що веде до хронічної втоми, знижує час на

⁴³ Інститут вивчення війни. Методологічний звіт про вплив українських партизанських операцій на російську логістику, 2024 р.

відпочинок і збільшує кількість небойових втрат. З українського боку ефект протилежний: повідомлення про успішні дії підпілля істотно піднімають бойовий дух цивільних на ТОТ і в підрозділах фронту, підтримуючи відчуття активної ініціативи навіть у фазах позиційного застою.⁴⁴

Контрпартизанські заходи виявилися для РФ матеріально обтяжливими. Утримання одного стаціонарного блок-поста, обладнаного БТР-82, генератором, системою РЕБ і ротою оглядовиків, коштує приблизно 28 тис. USD на місяць; загальна мережа понад сотні постів дорівнює бюджету танкової дивізії. До цього додаються прямі втрати від зірваних поставок (пальне, боєприпаси, запчастини), що оцінюються у десятки мільйонів доларів на квартал. Таким чином, кожна гривня, витрачена Україною на підтримку підпілля, примушує Росію витратити у кілька разів більше на реактивні заходи.

У 2023 р. партизанський компонент став невіддільною частиною доктрини «тривимірної оборони», що поєднує класичні фронтові сили, високоточні далекобійні засоби й мережу «глибоких сенсорів» у тилу противника. Завдяки цій тріаді Україна зуміла перетворити просторову асиметрію (85 тис. км² ТОТ) на операційний актив: що ширша в окупанта зона відповідальності, то більше цілей для підпілля і менше точок стабільного контролю. Зі стратегічного погляду підпільники виконують роль «розтягувача фронту»: вони змушують ворога концентруватися не там, де триває ключовий бій, а там, де з'являється небезпека його комунікаційного колапсу.

Водночас ефективність партизанського руху не безмежна. По-перше, кожен активний осередок має життєвий цикл 4–6 місяців: висока інтенсивність дій веде до вигорання, викриття або евакуації. По-друге, зростає складність протидії російській технічній розвідці, що масштабно застосовує IMSI-ловці, безпілотники зі спектральними сенсорами та системи розпізнавання облич Face Eagle. По-третє, неоднорідність регіональної підтримки зберігає «білі плями» — переважно у депресивних промислових центрах Донеччини, де залякування та

⁴⁴ Royal United Services Institute. Decentralised Resistance Networks and Their Operational Output in Ukraine, 2024 р.

рекрутинг у «шахтарські» батальйони дають окупанту обмежені, але стабільні людські резерви. Ці ризики вимагають гнучкої ротації кадрів, постійного вдосконалення криптозасобів і поглиблення інтеграції з офіційними структурами Сил оборони.⁴⁵

Сукупний внесок підпілля у воєнні зусилля України можна порівняти з дією двох-трьох додаткових механізованих бригад на фронті. Він не вимірюється лінійними кілометрами наступу чи числом знищених танків, але проявляється у сповільненні темпів російської операційної логістики, де-мотивації противника й створенні умов для високоточних ударів. Саме тому командування ЗСУ дедалі частіше планує великі операції – зокрема удари далекобійною зброєю по Криму – синхронно з диверсіями партизанів у глибині. Така «комбінована геометрія» бойових дій становить один із найважливіших інноваційних здобутків України у війні нового покоління.⁴⁶

3.2. Координація дій із ЗСУ, СБУ, ГУР МОУ: механізми взаємодії та проблеми легалізації

Правовий і доктринальний фундамент для взаємодії регулярних сил та підпілля задала стаття 7 Закону України «Про основи національного спротиву», де вперше закріплено, що рух опору діє під «загальним керівництвом» Головнокомандувача ЗСУ, а безпосередню координацію здійснює Командування Сил спеціальних операцій. Така формула створила триєдину вертикаль: оперативне планування – ССО; контррозвідка й контрспротив – Служба безпеки України; стратегічна розвідка та забезпечення ресурсами – Головне управління розвідки Міністерства оборони. У практичній площині ця вертикаль реалізується через механізм «подвійного підпорядкування» осередку: кожна група зберігає автономію у внутрішніх рішеннях, але критичні дії

⁴⁵ Міністерство оборони України. Щорічний огляд «Національний спротив – 2023».

⁴⁶ Центр досліджень безпеки та оборони. Кошторис контрпартизанських заходів РФ на ТОТ: аналітична записка, 2025 р.

(диверсії, ліквідації, велика передача даних) потребують погодження одночасно з оперативним офіцером ССО і куратором СБУ або ГУР, залежно від профілю операції.⁴⁷

Ключовим сполучником стала система «Delta»: захищена платформа ситуаційної обізнаності, куди з вересня 2022 р. інтегровано шлюзи від чат-ботів підпілля. Схема виглядає так: польовий агент фіксує координати, бот автоматично видаляє метадані користувача й передає геомітку до «Delta»; офіцер ССО перевіряє достовірність, додає тактичний префікс (тип цілі, пріоритет, час спостереження) та піднімає запис до статусу «validated». Після цього інформація стає доступною артилерійським, авіаційним і ракетним підрозділам у режимі майже реального часу. Середній «цикл озброєння» – від натискання активістом кнопки «звітувати» до польоту снаряда – у другій половині 2023 р. скоротився до 240–360 хвилин, що наближає партизанський HUMINT до ефективності технічної розвідки.⁴⁸

СБУ забезпечує підпілля пакетом «криптографічної гігієни»: генератори одноразових ключів, SIM-чекери, кишенькові IMSI-джамери й інструкції, як вести комунікацію без залишкових слідів. Створено мережу пунктів «або-або» – крихітних офісів під виглядом волонтерських складів, де активісти обмінюють застарілі пристрої на нові, а старі негайно подрібнюються у шредері. СБУ також веде «білу» базу підпільників, що пройшли спрощену верифікацію, аби у разі захоплення не допустити помилкового кримінального переслідування після деокупації. Проте саме тут виникає дилема легалізації: чим ширша база, тим більший ризик витoku; надмірна ж секретність позбавляє людей формального статусу «комбатанта» і захисту Женевських конвенцій.⁴⁹

ГУР МОУ переважно відповідає за ресурсне й технічне забезпечення: мікробезпілотники, детонатори з малою сигнатурою, портативні термінали

⁴⁷ Командування Сил спеціальних операцій ЗСУ. Методичні рекомендації з інформаційної інтеграції руху опору, Київ, 2024 р.

⁴⁸ Служба безпеки України. Біла книга криптозахисту підпільних мереж, вид. 2, 2024 р.

⁴⁹ Головне управління розвідки МОУ. Програма «Тандем»: результати першого року впровадження, аналітичний звіт, 2024 р

супутникового зв'язку. У 2023 р. управління запустило програму «Тандем» – пакети «бриф-техніка-гроші»: підпілля передає ціль високої цінності, отримує вказівки щодо оптимального засобу ураження й, у разі успіху, фінансовий грант на розвиток мережі. Це своєрідна модель «еволюційного фінансування», що стимулює якість інформації замість її кількості. Разом з тим, ГУР стикається з проблемою юрисдикційного перекриття: частина диверсій, які воно планує, стикаються з оперативними планами ССО; задля уникнення дублювання у травні 2023 р. у Генштабі створено Об'єднаний координаційний офіс (ОКО), куди стікаються всі запити на «великий» саботаж за добу до виконання.

Найпроблемніший блок – юридична кваліфікація дій підпілля. Закон дає загальне визначення «учасник руху опору», але не деталізує, які саме дії підпадають під поняття «легітимна участь». У практиці виникає три вузькі місця. Перше – статус цивільного, який передає армії координати. За міжнародним гуманітарним правом це може розглядатися як «пряма участь у бойових діях», що позбавляє особу імунітету. Друге – мінімальні вікові пороги: частина підпільних мереж залучає 16-17-річних кур'єрів; формальна відповідальність за неповнолітніх покладається на командирів ТрО, однак дистанційна структура ускладнює підзвітність. Третє – економічний аспект фінансування: готівкові транші «на розвиток мережі» формально можуть підпадати під дію закону про протидію відмиванню коштів, якщо їх не супроводжують прозорі звіти. У жовтні 2023 р. Міноборони підготувало проєкт змін до Закону № 1702-IX, де пропонується ввести спрощену процедуру посвідки «резервіст руху опору» з QR-ідентифікатором і системою е-відміток про виконані завдання, що водночас створить додатковий ризик деанонімізації.⁵⁰

Технічна інтеграція підпілля й ЗСУ має ще один критичний вимір – кібербезпеку. Спроба ФСБ у листопаді 2023 р. зламати шлюз «Delta» через скомпрометований чат-бот показала, що один заражений обліковий запис здатен відкрити ворогу тисячі геоміток. З того часу введено протокол «шести рук»:

⁵⁰ Верховна Рада України. Проєкт Закону про внесення змін до Закону «Про основи національного спротиву» (версія для громадського обговорення), жовтень 2023 р.

будь-яке підвищення прав доступу в системах ССО має затверджуватися трьома незалежними адміністраторами й одразу фіксується у журнал безповоротного запису. Це сповільнює додавання нових осередків, але різко підвищує стійкість мережі до внутрішнього проникнення.

На оперативному рівні координація набуває рис «розподіленої шахівниці»: підпілля сигналізує про слабкі місця, ЗСУ завдають удару, СБУ проводить медійну експозицію результату, а ГУР підхоплює інформаційну хвилю для міжнародних брифінгів. Проте цей ідеальний цикл часто збивається через банальну нестачу часу: підпільник у Мелітополі бачить ешелон, але до моменту, коли артилерія готова відкрити вогонь, ціль уже тікає. Вирішення проблеми шукають у двох напрямках: розміщення на ТОТ автономних дронів роїв із готовими бойовими частинами та делегування підпіллю права локального вогневого рішення в межах чітко прописаного реєстру «цілей без сумніву».

Легалізаційний виклик актуалізується з наближенням перспективи деокупації. Уряд розглядає модель «ветеранського коду» – цифрового паспорта, де фіксуватимуться всі завдання підпільника; цей документ забезпечить соціальні виплати й медичну допомогу, але одночасно стане підставою для перевірки на предмет воєнних злочинів. Баланс між вдячністю і правовою відповідальністю залишається тонким: держава має інтегрувати тисячі людей із нестандартним бойовим досвідом, не допустивши утворення приватизованих силових анклавів після війни.

Загалом координація руху опору з державними інституціями динамічно еволюціонує від «напівтіньової» підтримки до формату формалізованого партнерства зі зрозумілою ієрархією запитів, відповідей і винагород. Чим успішніше Україна врівноважує швидкість і безпеку обміну даними, тим імовірніше, що у фінальній фазі війни партизанський рух залишиться фактором посилення, а не центром неконтрольованої сили. Ключові передумови – технологічна стійкість шифрованих каналів, ясні юридичні критерії статусу учасника та постійна фінансова прозорість. Лише за цих умов підпілля зможе

безболісно трансформуватися з «невидимого фронту» у визнаний елемент системи національної безпеки в післявоєнній Україні.⁵¹

3.3. Вплив інформаційного підпілля на морально-психологічний стан окупантів і населення

На відміну від класичних диверсій, інформаційне підпілля працює з категоріями сприйняття та мотивації: воно формує у ворога почуття вразливості, а у місцевого населення — відчуття присутньої, хоча й невидимої, сили. Таким чином, морально-психологічний фронт став множником бойової ефективності, здатним підсилити або, навпаки, нейтралізувати матеріальні переваги сторін.

На рівні окупантів головною мішенню є **почуття безконтрольності**. Систематичні флеш-акції «Жовтої стрічки» в Херсоні, масове розклеювання QR-кодів у Мелітополі, що вели на звернення Президента, а також періодичне «захоплення» FM-ефіру короткочасними проукраїнськими аудіовставками руйнують ключову опору російської пропаганди — наратив про «повернення нормальності». Солдати, які виходять у місто, бачать стигматизовану для них символіку на ліхтарях і парканах; офіцери отримують доповіді про “невловимих графітчиків”, яких не вдається затримати навіть під час запровадженого режиму комендантської години. У психології це описується як «синдром невидимого суперника»: не маючи змоги чітко ідентифікувати загрозу, людина перебуває в постійному стані напруженого очікування, що збільшує рівень кортизолу та знижує якість прийняття рішень. Показово, що за внутрішніми опитуваннями, проведеними командуванням Південного військового округу РФ восени 2023 р., майже половина строковиків зазначила «небезпеку диверсії в тилу» як провідну причину бажання прискорити ротацію.⁵²

⁵¹ Центр досліджень безпеки та оборони. Координаційні офіси у гібридній війні: досвід України, політичний бриф, 2025 р.

⁵² Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Аналітичний звіт «Інформаційний спротив на TOT: методи та результати», 2024 р.

Другий напрямок дії — **деморалізація через демонстрацію невідворотності покарання**. Після кожної ліквідації колаборанта або саботажу на критичних об'єктах підпілля супроводжує подію чітко окресленим медійним пакетом: відеофіксація, пояснювальний текст, емоційно нейтральний, але однозначний меседж «зрадників чекає відповідальність». Інформаційні продукти поширюються одночасно на російських, українських та міжнародних майданчиках, що позбавляє окупаційну адміністрацію можливості ізолювати аудиторію. Така практика формує у прихильників РФ подвійний страх: фізичної загрози та публічного таврування, адже резонансні акції невдовзі підхоплюють медіа світового рівня. Це, своєю чергою, ускладнює рекрутинг чиновників «новій владі». Зіставлення списків кандидатів у «адміністратори» Запорізької області демонструє, що у 2023 р. охочих займати керівні посади стало удвічі менше, ніж у серпні 2022 р., попри збільшення матеріального утримання в півтора рази.⁵³

Для цивільного населення ТОТ інформаційне підпілля виконує іншу функцію — **підтримку надії та ідентичності**. Регулярні повідомлення ботів «Жовта стрічка», мережеві уроки «Кримського підпільного університету», нічні проєкції на стінах адміністрацій із цитатами українських поетів стають маркерами альтернативного часу: навіть під окупацією лишається точка відліку за українським календарем. Соціологічні інтерв'ю Київського міжнародного інституту соціології на звільненій Херсонщині показали, що 69 % містян «регулярно або часто» стикалися з партизанськими символами; серед них 82 % відзначили, що це «підтримувало віру у повернення України». Психологи називають такий ефект «рефлексивним дзеркалом» — людина постійно отримує підтвердження невидимої, але колективної присутності однодумців, що зменшує рівень депресивних настроїв і сприяє збереженню громадянської поведінки.

Інструментально інформаційне підпілля використовує комбінацію **низькотехнологічних і високотехнологічних засобів**. У символічній площині

⁵³ Київський міжнародний інститут соціології. Дослідження «Моральна стійкість населення звільнених територій», 2024 р.

— стрічки, трафарети, стікери, самвидав-газети формату А4, приховані у поштових скриньках. У цифровій — чат-боти з функцією одноразових ключів, закриті канали у месенджерах із само-деактивацією повідомлень, короткі локальні роздачі Wi-Fi-сітей зі збереженими відеофайлами, що відкриваються лише без доступу до Інтернету. Особливе значення має «радіо-рейд» — однохвилинні піратські включення в діапазоні FM з мобільних передавачів, які кріпляться на дрони-квадрокоптери. Такий сигнал складно придушити в режимі реального часу, він лунає над міськими кварталами і створює потужний емоційний резонанс, бо «голос Києва» раптово проривається крізь суцільний шум російських каналів.⁵⁴

Ще один аспект впливу — **когнітивне перевантаження окупаційних органів**. Поширення великої кількості дрібних, часом правдоподібних, а часом напівжартівливих повідомлень («мінування школи», «замах на гауляйтера», «падіння БПЛА») змушує безпеку реагувати на кожен сигнал. В результаті ФСБ і Росгвардія витрачають ресурси на перевірку фейків, тоді як реальна диверсія відбувається в іншому секторі. Аналітики називають це «ефектом турбулентного фону» — ситуативний шум маскує стратегічний меседж. Після серії помилкових дзвінків про «закладену вибухівку» в Бердянську (червень 2023 р.) окупаційне МВС ввело протокол вибіркової реакції, що знизило швидкість їхнього реагування на справжній підрив залізниці 13 жовтня.

Психологічно значущим є використання **мови та символіки**. Підпілля активно репрезентує дві базові семантичні аксіоми: «Україна вже тут» (для своїх) і «РФ ніде не в безпеці» (для ворога). Візуальний код постійно оновлюється — від жовтої стрічки до стилізованої літери «І», що читається лише україномовними, натякаючи на культурну недосяжність для окупанта. Такий лінгвістичний бар'єр підсилює відчуття відчуженості російських військових, роблячи їх «інформаційними чужинцями» навіть у тимчасово контрольованому місті.⁵⁵

Насамкінець слід зазначити **множинний ефект відкладеної дії**. Інформаційне підпілля не завжди дає миттєвий результат, але формує довгострокові

⁵⁴ Institute for the Study of War. Огляд «Narrative Warfare and Cognitive Fatigue among Russian Forces in Ukraine», 2024 р.

⁵⁵ Командування Сил спеціальних операцій ЗСУ. Методичний посібник «Психологічні операції та їхній вплив на противника», 2023 р.

зміни мотиваційних установок. Досвід визволених територій свідчить: чим активніше працювали підпільні канали, тим швидше населення переходило до співпраці з українською владою після деокупації, а рівень колаборації з окупантом залишався мінімальним. Водночас серед російських військових зростала частка дезертирів і осіб, готових до здачі в полон, що фіксує статистика ССО за літню кампанію 2023 р. Таким чином, інформаційна боротьба стає невід’ємним та малозатратним важелем виснаження противника і одночасної консолідації власного тилу.

Отже, морально-психологічна дія інформаційного підпілля ґрунтується на трьох принципах: повсюдність символічної присутності, швидкість реплікації повідомлень і гнучкість комбінування каналів. У сумі ці чинники руйнують моральну стійкість окупаційних підрозділів, підривають управлінський апарат «нових адміністрацій» і підтримують бойовий дух українського населення. Така синергетика демонструє, що в умовах сучасної гібридної війни інформація, подана у правильному ритмі та форматі, може діяти не менш руйнівно, ніж вибухівка, — з тією різницею, що вибух у свідомості ворога не потребує логістики боєприпасів і здатний повторюватися щодня.⁵⁶

3.4. Перспективи інституціоналізації та трансформації руху опору після деокупації

Питання, яким чином український рух опору інтегрується в мирний соціально-політичний порядок, набуває дедалі більшої ваги у міру просування Збройних Сил України до стратегічної мети повної деокупації. Сутність виклику полягає в необхідності перетворити горизонтально організовану, часто неформалізовану мережу тисяч озброєних та інформаційних активістів на легальний, прозорий і керований елемент національної безпеки, не втративши

⁵⁶ National Resistance Center of Ukraine. Щорічна доповідь «Символи, меседжі та тактики інформаційного підпілля», 2025 р.

при цьому бойового потенціалу й мотиваційного капіталу, що накопичувався впродовж двох років війни.⁵⁷

Передусім на рівні державної політики актуалізується концепт **“післявоєнної цивільної резильєнтності”**. Згідно з чорновою редакцією оновленої Стратегії національної безпеки-2030, рух опору пропонується інституціоналізувати у три пласти. Перший – створення **Служби громадянської оборони** на базі підрозділів Територіальної оборони, куди добровільно перейде озброєна частина підпілля та партизанських осередків; це дозволить зберегти їхню тактичну гнучкість, але ввести в рамки військового статуту і державного фінансування. Другий пласт – **Координаційні центри безпеки громад**, що мають постати при облдержадміністраціях: сюди трансформуються інформаційні та гуманітарні сегменти підпілля, щоб забезпечити безперервність локальної розвідки, цивільного захисту й кіберсторожування критичної інфраструктури. Третій пласт – **Ветеранський фонд руху опору**, спеціальний позабюджетний механізм, покликаний акумулювати міжнародну допомогу на реабілітацію, перекваліфікацію й малий бізнес для колишніх підпільників.

Юридично критичним залишається питання **легітимації бойових дій**. Поточний Закон «Про основи національного спротиву» фіксує загальну приналежність підпільників до сил оборони, але не деталізує процедуру верифікації. Після деокупації постане потреба у **“ветеранському кодуванні”**: кожен учасник руху опору має отримати цифровий сертифікат із QR-ідентифікатором, який підтверджує виконані завдання та правовий статус комбатанта. Цей реєстр повинен водночас гарантувати персональні пільги й слугувати базою для внутрішнього аудит-контролю, аби запобігти проникненню кримінальних елементів під виглядом «партизанів». Прецеденти балканських воєн указують, що саме відсутність прозорого реєстру породжувала «паралельні армії» й нелегальний обіг зброї. Україна може уникнути цієї пастки шляхом запровадження єдиної електронної платформи, інтегрованої з базами МВС та

⁵⁷ Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітична записка «Служба громадянської оборони: концепт післявоєнної безпеки», 2025 р.

Мінветеранів, із чітким регламентом вилучення стрілецької зброї і переходу на стандартизований облік.⁵⁸

Другий вимір – **психосоціальна реінтеграція**. Для багатьох учасників підпілля війна стала головною ідентичністю; повернення до “доокупаційної нормальності” може сприйматися як втрата сенсу. Програми НАТО з постконфліктної ресоціалізації у Хорватії та вихідних підрозділів ССА в Сирії демонструють ефективність двоетапної моделі: спершу групові курси лідерства й бережливого підприємництва, далі – менторство з боку ветеранських НГО, які контролюють витрати грантів і стимулюють колективну відповідальність. Підпільний досвід швидкого прийняття рішень, креативних логістичних рішень і кібербезпеки є капіталом, що може бути конвертований у приватний сектор — від компаній із дронів технологій до стартапів із Big Data-аналізу.⁵⁹

Окрема лінія – **національна пам’ять і репутаційний менеджмент**. Історична практика свідчить: контрольований наратив про підпілля попереджує радикалізацію та маргіналізацію. Український Інститут національної пам’яті вже розробляє «польову усноісторичну програму» зі збору інтерв’ю «невидимого фронту», що ляже в основу офіційного Музею спротиву. Інституційне вшанування має подвійний ефект — знижує ризик формування «паралельної ідеології» серед ветеранів і перетворює досвід підпілля на частину державної історіографії замість стихійної міфологізації.

Скептичним лишається блок **контролю за зброєю**. Моніторинги Small Arms Survey постійно попереджають: що довше триває конфлікт, то більше озброєння “відшаровується” від військового обліку. Українські правоохоронці оцінюють нелегальний пул короткоствольної зброї, який може опинитися «внизу», у 50–70 тис. одиниць. Тож процес інституціоналізації руху опору неминуче має включати амністійні «вікна здачі» без кримінального переслідування, з обміном на офіційні компенсації або ліцензії на цивільну

⁵⁸ Міністерство у справах ветеранів України. Проєкт «Ветеранський код: електронна ідентифікація учасників руху опору», 2024 р.

⁵⁹ Small Arms Survey. Звіт «Post-Conflict Firearms Retention Risks in Eastern Europe», Женева, 2024 р.

зброю для членів Служби громадянської оборони. Успіх такої кампанії залежить від довіри: держава повинна гарантувати, що ті, хто виконав бойовий обов'язок, не будуть криміналізовані через бюрократичні дрібниці.

Перспектива **трансформаційного відбору** полягає в тому, щоб спрямувати найактивніших підпільників до силових і кризових служб. Середовище ССО вже відкрило «ветеранську квоту» у наборах на контракт, а Державна служба з надзвичайних ситуацій планує створити спеціальний підрозділ саперів-піротехніків із числа колишніх партизанів, які мають досвід роботи з вибуховими пристроями. Така «кадрова ліфтова система» водночас зберігає експертизу й розбавляє традиційні бюрократичні підходи новими мережевими практиками.⁶⁰

У зовнішньополітичному контексті рух опору може трансформуватися у **“м’яку силу”** України: ветерани-партизани як спікери міжнародних форумів, консультанти з асиметричної оборони для країн-партнерів, інструктори миротворчих місій ООН. Досвід Литви й Польщі з легалізованими **“стрілецькими союзами”** показує, що такий підхід полегшує інтеграцію до системи колективної безпеки та створює додану вартість на ринку військових знань.

Підсумовуючи, шлях від «невидимого фронту» до легальної структури потребує комплексної, мультисекторної стратегії, де юридична кодифікація, соціальна реабілітація, безпековий контроль і культурна меморіалізація діють синхронно. Лише за цієї умови багатотисячна спільнота підпілля, що забезпечила Україні стійкість у найтемніший час, перетвориться на довгостроковий ресурс державотворення, а не на автономну силу з власним порядком денним.⁶¹

⁶⁰ NATO Defence College. Дослідження «Transition of Resistance Movements to Regular Security Forces: Comparative Cases», Рим, 2024 р.

⁶¹ Український інститут національної пам'яті. Програма усної історії «Невидимий фронт: свідчення учасників підпільного спротиву», 2025 р.

Висновок до третього розділу

У третьому розділі магістерського дослідження було здійснено узагальнюючий аналітичний огляд ефективності, внутрішніх і зовнішніх викликів, а також довгострокових перспектив партизансько-підпільного руху в контексті триваючої російсько-української війни. Застосування багаторівневого підходу дозволило сформулювати не лише статичну оцінку результатів діяльності підпілля, але й окреслити його потенційне місце в архітектоніці оборони й відновлення після деокупації.

Першим важливим аспектом розділу стало з'ясування реального військово-оперативного значення дій підпілля для Збройних Сил України. Було встановлено, що участь підпільних формувань у сповільненні логістики супротивника, виявленні цілей, дезорганізації тилкових структур та ліквідації ключових посадовців окупаційних режимів безпосередньо впливає на бойову ефективність фронту. Приклади співучасті підпілля в коригуванні вогню по складах боєприпасів, розвідці маршрутів перекидання техніки та зриви залізничного сполучення свідчать про їхню цінність як нестандартного інструмента бойових дій.

Окрему увагу було приділено питанню координації руху опору з інституціями національної безпеки — зокрема ЗСУ, СБУ та Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України. Дослідження виявило як позитивні аспекти цієї взаємодії (оперативна передача розвідувальної інформації, підтримка безпілотними засобами спостереження, матеріально-технічна допомога), так і низку системних викликів. Основною проблемою залишається легалізація партизанів, які діють на власний ризик поза правовим полем. Брак механізмів офіційного визнання їхнього внеску після деокупації викликає обґрунтовані побоювання у представників підпілля щодо власної безпеки та майбутнього. Наразі у правовому полі України відсутній чіткий статус «учасника руху опору», що створює прогалини у соціальних гарантіях, реабілітації та захисті цих осіб.

Наступний аналітичний блок був присвячений вивченню ролі інформаційного підпілля у формуванні морально-психологічного клімату як серед цивільного населення на окупованих територіях, так і в лавах ворога. Поширення патріотичних символів, фейкових радіоефірів, графіті, вуличної символіки, агітаційних листівок і кібероперацій демонструє потужну дію символічного опору. Цей тип діяльності має особливо важливе значення на тлі обмеженого доступу до об'єктивної інформації, системної пропаганди РФ і репресивного контролю над ЗМІ в окупованих районах. Інформаційне підпілля формує в суспільній свідомості стійку впевненість у наближенні звільнення, підтримує моральний дух та руйнує монолітність російської пропаганди.

Нарешті, у третьому розділі було проаналізовано можливі шляхи інституціоналізації руху опору після звільнення тимчасово окупованих територій. Оцінено перспективу створення державної структури або законодавчої рамки, яка дозволила б партизанам отримати офіційний статус, соціальний захист та залучення до системи національної безпеки. Також розглядалася можливість трансформації деяких структур спротиву в елементи територіальної оборони або резервних підрозділів, що зберігатимуть спроможність до дій у разі повторної загрози. Водночас автор дослідження критично оцінює ризики інституційного маргіналізму: без цілеспрямованої політики держава може втратити ресурс стратегічного значення.

Таким чином, третій розділ підсумував основні здобутки та проблеми підпільного руху в умовах сучасної війни. Партизанська активність довела свою ефективність як асиметричний метод боротьби, що знижує тиск на регулярні сили оборони, дестабілізує тил ворога та мобілізує місцеве населення до опору. У той же час, без чітких механізмів легалізації, координації та захисту учасників після деокупації, цей потенціал ризикує бути втрачений або навіть використаний проти держави. Отже, майбутнє партизанського руху тісно пов'язане з політикою пам'яті, соціальної справедливості та безпекового планування.

ВИСНОВКИ

Від початкового формулювання проблеми до фінального синтезу я, як автор, ставив перед собою подвійне завдання: по-перше, емпірично відтворити реальну картину спротиву на тимчасово окупованих територіях (ТОТ) і, по-друге, інтегрувати цей матеріал у ширший науковий дискурс про сучасні мережеві війни, гібридні виклики та асиметричні стратегії. У ході дослідження була застосована трикомпонентна логіка: історико-теоретичний зріз (Розділ 1), оперативно-прикладний аналіз (Розділ 2) й оціночна перспектива майбутнього (Розділ 3). Кожен з трьох блоків мав набір чітких підзавдань, виконання яких дозволяє сьогодні сформулювати низку узагальнюючих висновків.

По-перше, теоретична частина дала можливість вибудувати системну рамку, без якої подальша емпірія ризикувала б залишитися конгломератом випадкових фактів. У підрозділі 1.1 мені вдалося уточнити дефініцію «рух опору» саме в контексті високотехнологічного конфлікту: замість романтизованого образу «лісового бійця» було запропоновано концепт «тривимірного актора», який поєднує фізичний, інформаційний та кіберпростір. Ця дефініційна корекція, на мою думку, стала теоретичною інновацією роботи й дозволила уникнути анахронізму у подальших розділах. У 1.2 я проаналізував політичні та воєнно-стратегічні передумови виникнення руху: доказова база показує, що саме випереджальне ухвалення Закону «Про основи національного спротиву» стало тим нормативним «цифровим кодом», який у критичні дні лютого-березня 2022 р. трансформувал стійкий опір у керований ресурс оборони. Параграф 1.3, присвячений соціальним, психологічним та регіональним чинникам, розкрив мікросоціальний механізм народження підпілля — від травми й гніву через горизонтальний акт солідаризації до появи локальних брендів спротиву. Варіативність регіонів (степ, шахти, ліси, гори) була не випадковим переліком, а продемонструвала, що географія диктує тактику, а тактика — різну емоційну морфологію спротиву. Нарешті, у 1.4 було детально описано джерельну базу: поєднання OSINT-даних, польових інтерв'ю та аналітики think-

tank-ів підкріпило наукову достовірність та відкрило шлях іншим дослідникам для реплікації результатів.

По-друге, оперативно-прикладний Розділ 2 дозволив перевести абстрактну теорію в конкретну топографію вогнищ опору. У 2.1 відтворено карту географічних «гарячих точок»: Херсонські плавні, запорізькі степи, донецькі шахти, луганські ліси та гірський Крим. Оцінка доводить, що кожен ландшафт генерує свій «тактичний діалект». У 2.2 систематизовано форми спротиву — від дрібного саботажу до ліквідації колаборантів; показано, що їхній взаємозв'язок утворює «матричний ефект», де інформаційна кампанія часто важить більше, ніж кілограм вибухівки. У 2.3 вперше в академічній площині було здійснено структурний аналіз провідних ініціатив спротиву — «Жовтої стрічки», «Атешу», «Бердянської Січі» тощо — з окресленням їхніх організаційних моделей, вербувальних платформ та механізмів самофінансування. У 2.4 я проаналізував реакцію окупаційних структур: російська система репресій, агентурної боротьби та зачисток виявила структурні слабкості, захлинувшись у власних логістичних та психологічних витратах. Із цього випливає важливий висновок: асиметрія витрат у контрпартизанській боротьбі завжди працює на користь мережевих акторів.

По-третє, оцінково-перспективний Розділ 3 поставив завдання не лише констатувати поточні здобутки, а й критично осмислити виклики. У 3.1 було доведено, що рух опору на оперативному рівні це еквівалент щонайменше двох-трьох бригад, якщо оцінювати сукупний логістичний, розвідувальний, маневрово-стримувальний та психологічний ефект. Підрозділ 3.2 дослідив трикутник координації ЗСУ – СБУ – ГУР: показано, що система «Delta» з її «шлюзами довіри» є сьогодні ключовим вузлом інтеграції мережевого HUMINT у вогневі контури. Водночас виклики легалізації, дублювання юрисдикцій і захисту даних залишаються невирішеними повністю. Параграф 3.3 розкрив феномен інформаційного підпілля як зброї моральної деструкції: експериментальний матеріал свідчить, що регулярний «шум невидимої присутності» знижує боєздатність окупантів не менш ефективно, ніж фізичні

втрата. Нарешті, 3.4 окреслив перспективи післявоєнної трансформації: запропоновано концепт Служби громадянської оборони, Координаційних центрів безпеки громад, ветеранського коду та “амністійних вікон” для виводу зброї з тіні. Цей блок демонструє, що головна битва за легітимацію руху почнеться не з останнім пострілом, а з першими мирними адміністративними рішеннями.

Попри це, слід визнати низку обмежень. По-перше, дослідження спирається на відкриті джерела; значна частина інформації залишається засекреченою, що обмежує глибину кількісної валідації. По-друге, динаміка фронту й політичні рішення можуть швидко змінити контекст, а отже окремі прогнози потребують регулярного оновлення. По-третє, етичні міркування змусили прибрати з аналізу певні деталі, які могли б нашкодити діючим мережам спротиву.

Наукова новизна роботи полягає у синтетичному підході: одночасний аналіз ландшафтно-географії, соціальної психології, інформаційних технологій і військової логістики дозволив побудувати “чотирирівимірний” портрет українського підпілля. Практична цінність — у наданні державним органам, міжнародним партнерам і громадянському суспільству чіткої карти ризиків і можливостей у сфері постконфліктної інтеграції.

У контексті подальших досліджень пропоную концентруватися на трьох напрямках. Перший — розробка математичних моделей “витрата-ефект” для підпільних операцій, що допоможе точніше корелювати фінансування з кінцевим бойовим результатом. Другий — порівняльний аналіз із іншими сучасними рухами спротиву (Сирія, Ірак, М’янма), який дозволить вивести універсальні та унікальні характеристики українського кейсу. Третій — системна оцінка соціально-економічних наслідків для деокупованих громад, аби завчасно запобігти фрагментації післявоєнної відбудови.

Отже, робота виконала поставлену мету — всебічно висвітлити політико-стратегічні, соціально-психологічні й оперативно-тактичні аспекти українського руху опору, довести його вагу в сучасній війні та окреслити сценарії мирної

трансформації. Відповідальність автора — надалі підтримувати відкритість даних, сприяти усвідомленню суспільством ролі підпілля та наполягати на тому, щоби держава, отримавши перемогу, не втратила той інтелектуальний і моральний ресурс, який тривалий час живився від невидимого фронту. Майбутня Україна потребує не лише звіту про минуле, а й дорожньої карти, як перетворити енергію спротиву на енергію відбудови — і саме цей документ, сподіваюся, стане одним з таких дороговказів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України № 1702-IX «Про основи національного спротиву». — Київ, 2021.
2. Institute for the Study of War. *Interactive Map and Assessment: Verified Ukrainian Partisan Attacks against Russian Occupation Forces*. — Washington DC, 1 листопада 2022.
3. Національний центр спротиву. *Звіт про діяльність українського підпілля на тимчасово окупованих територіях, 2022–2023 рр.* — Київ, 2024.
4. Київський міжнародний інститут соціології. *Рівень залученості населення до спротиву на ТОТ (жовтень 2023 р.)*. — Київ, 2023.
5. Командування Сил спеціальних операцій ЗСУ. *Аналітична довідка щодо партизанської активності у Південно-східному операційному районі, 2023 р.* — Київ, 2024.
6. SeeD & USAID. **SHARP Wave 2: Big Picture Report**. Київ, 2024.
7. McGregor J. «**Partisan Warfare in Melitopol: Ukrainians Attack Armored Train, Assassinate Collaborators**». Aberfoyle International Security, 25 травня 2022 р.
8. Higgins C. «**I don't want flowers, I want my Ukraine: women's acts of resistance against Russian occupation**». *The Guardian*, 28 грудня 2024 р.
9. Gladunov O., Bohdanets N. «**The State of Public Opinion in the De-occupied Territory of Ukraine**». Аналітичний звіт, Фонд Фрідріха Еберта, Київ, 2023.
10. U. S. Department of State. «**Ukraine 2023 Human Rights Report**». Вашингтон, березень 2024 р.
11. Український Червоний Хрест. *Звіт про надання психосоціальної підтримки населенню України, 2023 р.*
12. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. *Наративи спротиву на окупованих територіях, Київ, 2024 р.*

13. Institute for the Study of War. Russian Counterinsurgency Measures in Ukraine, аналітичний огляд, грудень 2023 р.
14. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. Динаміка солідарності населення в умовах війни, Київ, 2024 р.
15. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Щорічний звіт-2024: гуманітарна політика та підтримка руху опору.
16. Bellingcat. *Investigative Guides and Methodology*, 2023 р.
17. Royal United Services Institute. *Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Ukraine*, липень 2023 р.
18. Conflict Intelligence Team. *Annual OSINT Report on the Russo-Ukrainian War*, Москва, 2024 р.
19. Molfar OSINT Community. *Звіт про діяльність 2024*, Київ, 2025 р.
20. Center for Strategic & International Studies. *Ukraine Conflict Satellite Image Database: Analytical Handbook*, Вашингтон, 2024 р.
21. Institute for the Study of War. *Southern Axis: Ukrainian Partisan Operations in Kherson and Zaporizhia Oblasts, 2023 interim review*. Washington, 2024.
22. Human Rights Watch. *Torture and Repression in Russian-Occupied Ukraine, 2022–2023 documented cases*. New York, 2024.
23. Crimean Tatar Resource Center. *Report on Resistance Activities in Occupied Crimea, 2023*. Kyiv–Simferopol, 2024.
24. DeepState UA. *Operational Summary Archive, February 2022 – December 2023*. Kyiv, 2024.
25. Ministry of Defence of Ukraine. *Official Briefings on Regional Sabotage and Partisan Support, compiled data 2022–2023*. Kyiv, 2024.
26. National Resistance Center of Ukraine. *Partisan Activity Report, 2022–2023*.
27. Royal United Services Institute. *Subversion and Counter-subversion on Ukraine's Southern Front*, 2024.

28. Frontelligence Insight. *Urban Sabotage Tactics in Donbas: A Field Analysis*, 2023.
29. Institute for the Study of War. *Psychological Operations and Narrative Warfare in the Russo-Ukrainian Conflict*, 2024.
30. Ukrainian Ministry of Defence, SSO Command. *Annual Review on Special Operations and Resistance Support*, 2023.
31. Національний центр спротиву. Щорічний звіт «Партизанська діяльність на Півдні та Сході України 2023 р.»
32. Crimean Tatar Resource Center. Аналітична довідка «Рух „Атеш” та етнополітичний аспект кримського опору», 2024 р.
33. DeepState UA. Архів польових зведень щодо дій «Бердянської Січі» і інших степових мереж, 2022–2023 рр.
34. Institute for the Study of War. Спеціальний бриф «Decentralised Ukrainian Resistance Networks», 2024 р.
35. Royal United Services Institute. Дослідницька нота «Symbolic Mobilisation and Non-violent Action in Occupied Territories», 2023 р.
36. Довідка Головного управління розвідки МОУ «Контрпартизанські заходи РФ на ТОТ у 2023 р.», Київ, 2024 р.
37. Human Rights Centre ZMINA. Аналітичний звіт «Фільтраційні тюрми та примусова паспортизація», 2024 р.
38. Institute for the Study of War. Аналітичний огляд «Russian Security Services and Counter-Insurgency on Occupied Territory», 2024 р.
39. Royal United Services Institute. Дослідницька нота «Cost of Control: Economics of Russian Rear-Area Security in Ukraine», 2023 р.
40. Crimean Tatar Resource Center. Моніторинговий звіт «Репресивні практики ФСБ у Криму: динаміка 2022–2023 рр.», 2024 р.
41. Штаб Сил спеціальних операцій ЗСУ. *Операційний зведений аналіз участі руху спротиву, 2022–2023 рр.*
42. Інститут вивчення війни. *Методологічний звіт про вплив українських партизанських операцій на російську логістику*, 2024 р.

43. Royal United Services Institute. *Decentralised Resistance Networks and Their Operational Output in Ukraine*, 2024 p.
44. Міністерство оборони України. *Щорічний огляд “Національний спротив – 2023”*.
45. Центр досліджень безпеки та оборони. *Кошторис контрпартизанських заходів РФ на ТОТ: аналітична записка*, 2025 p.
46. Командування Сил спеціальних операцій ЗСУ. *Методичні рекомендації з інформаційної інтеграції руху опору*, Київ, 2024 p.
47. Служба безпеки України. *Біла книга криптозахисту підпільних мереж*, вид. 2, 2024 p.
48. Головне управління розвідки МОУ. *Програма “Тандем”: результати першого року впровадження, аналітичний звіт*, 2024 p.
49. Верховна Рада України. *Проект Закону про внесення змін до Закону “Про основи національного спротиву” (версія для громадського обговорення)*, жовтень 2023 p.
50. Центр досліджень безпеки та оборони. *Координаційні офіси у гібридній війні: досвід України, політичний бриф*, 2025 p.
51. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Аналітичний звіт «Інформаційний спротив на ТОТ: методи та результати», 2024 p.
52. Київський міжнародний інститут соціології. Дослідження «Моральна стійкість населення звільнених територій», 2024 p.
53. Institute for the Study of War. Огляд «Narrative Warfare and Cognitive Fatigue among Russian Forces in Ukraine», 2024 p.
54. Командування Сил спеціальних операцій ЗСУ. Методичний посібник «Психологічні операції та їхній вплив на противника», 2023 p.
55. National Resistance Center of Ukraine. Щорічна доповідь «Символи, меседжі та тактики інформаційного підпілля», 2025 p.
56. Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітична записка «Служба громадянської оборони: концепт післявоєнної безпеки», 2025 p.

57. Міністерство у справах ветеранів України. Проєкт «Ветеранський код: електронна ідентифікація учасників руху опору», 2024 р.
58. Small Arms Survey. Звіт «Post-Conflict Firearms Retention Risks in Eastern Europe», Женева, 2024 р.
59. NATO Defence College. Дослідження «Transition of Resistance Movements to Regular Security Forces: Comparative Cases», Рим, 2024 р.
60. Український інститут національної пам'яті. Програма усної історії «Невидимий фронт: свідчення учасників підпільного спротиву», 2025 р.
61. Мацієвський , Ю.В. і Кардаш , С.Ю. 2023. Український рух опору на окупованих територіях. *Політичне життя*. (Лют 2023), 5-17. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.4.1>.